Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
HENRIK SAUGMANDSGAARD ØE
της 24ης Ιανουαρίου 2019[1]

Υπόθεση C-603/17

Peter Bosworth,
Colin Hurley
κατά
Arcadia Petroleum Limited κ.λπ.

[αίτηση του Supreme Court of the United Kingdom
(Ανωτάτου Δικαστηρίου του Ηνωμένου Βασιλείου)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Διεθνής δικαιοδοσία, αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις – Σύμβαση του Λουγκάνο ΙΙ – Τίτλος ΙΙ, τμήμα 5 – Διεθνής δικαιοδοσία επί διαφορών από ατομικές συμβάσεις εργασίας – Αγωγές αποζημιώσεως που ασκούνται από εταιρίες του ίδιου ομίλου κατά πρώην μελών της διοικήσεώς τους – Έννοιες της "ατομικής συμβάσεως εργασίας" και του "εργοδότη" – Αγωγές που θεμελιώνονται σε νομικές βάσεις οι οποίες κατά το ουσιαστικό δίκαιο θεωρούνται αδικοπρακτικής φύσεως – Προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι αγωγές αυτές αφορούν "διαφορές" εκ συμβάσεως και/ή από ατομικές συμβάσεις εργασίας για τους σκοπούς της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ»

I. Εισαγωγή

1. Με την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, το Supreme Court of the United Kingdom (Ανώτατο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου) υπέβαλε στο Δικαστήριο τέσσερα προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία της Συμβάσεως για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, η οποία υπεγράφη στις 30 Οκτωβρίου 2007[2] (στο εξής: Σύμβαση του Λουγκάνο ΙΙ).

2. Τα ερωτήματα αυτά υποβλήθηκαν στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ, αφενός, εταιριών πολυεθνικού ομίλου και του μοναδικού μετόχου τους και, αφετέρου, των πρώην μελών της διοικήσεώς τους, με αντικείμενο αγωγές με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που φέρεται ότι προξενήθηκε από απάτη εις βάρος των εταιριών του ομίλου, της οποίας τα πρώην αυτά μέλη της διοικήσεως φέρονται ως οι βασικοί αρχιτέκτονες και οι κυρίως επωφεληθέντες από αυτή.

1 Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

2 ΕΕ 2007, L 339, σ. 1. Σύμβαση της οποίας η σύναψη εγκρίθηκε εξ ονόματος της Κοινότητας με την απόφαση 2009/430/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2008 (ΕΕ 2009, L 147, σ. 1).

3. Στο παρόν στάδιο της κύριας δίκης, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να κρίνει αν τα δικαστήρια της Αγγλίας και της Ουαλίας έχουν διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκαση των αγωγών αυτών ή αν οι αγωγές αυτές πρέπει να αχθούν εν όλω ή εν μέρει ενώπιον των ελβετικών δικαστηρίων, δηλαδή των δικαστηρίων του κράτους κατοικίας των εναγομένων πρώην μελών της διοικήσεως. Η απάντηση εξαρτάται από το αν οι εν λόγω αγωγές αφορούν ή όχι «διαφορές από ατομικές συμβάσεις εργασίας», κατά την έννοια των διατάξεων του τμήματος 5 του τίτλου ΙΙ της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ (στο εξής: τμήμα 5).

4. Στο ως άνω πλαίσιο, τα ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου εγείρουν πολύπλοκα νομικά ζητήματα, σχετικά με την ερμηνεία των βασικών εννοιών του εν λόγω τμήματος 5, δηλαδή των εννοιών της «ατομικής συμβάσεως εργασίας», του «εργαζομένου» και του «εργοδότη». Ανακύπτει επίσης το ζήτημα αν και υπό ποιες προϋποθέσεις αγωγή η οποία ασκείται μεταξύ των μερών τέτοιας «συμβάσεως» και θεμελιώνεται σε νομική βάση που κατά το ουσιαστικό δίκαιο είναι αδικοπρακτικής φύσεως δύναται να εμπίπτει στο εν λόγω τμήμα.

5. Στις παρούσες προτάσεις, θα εκθέσω τους λόγους για τους οποίους διευθυντικά στελέχη που ασκούν τα καθήκοντά τους με πλήρη αυτονομία δεν συνδέονται με την εταιρία για την οποία ασκούν τα καθήκοντα αυτά με «ατομική σύμβαση εργασίας», κατά την έννοια των διατάξεων του τμήματος 5. Επικουρικώς, θα εξηγήσω, αφενός, γιατί αγωγή που ασκείται από τον έναν αντισυμβαλλόμενο κατά του έτερου αντισυμβαλλομένου και θεμελιώνεται σε αδικοπρακτική νομική βάση εμπίπτει κατ' αρχήν στο τμήμα αυτό εφόσον η διαφορά έχει προκύψει εξ αφορμής της σχέσεως εργασίας και, αφετέρου, γιατί ο «εργοδότης», κατά την έννοια των διατάξεων του εν λόγω τμήματος, δεν περιορίζεται κατ' ανάγκην στο πρόσωπο με το οποίο ο εργαζόμενος έχει συνάψει τυπικά σύμβαση εργασίας.

ΙΙ. Η Σύμβαση του Λουγκάνο ΙΙ

6. Το τμήμα 5, το οποίο τιτλοφορείται «Διεθνής δικαιοδοσία σε ατομικές συμβάσεις εργασίας», περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τα άρθρα 18 και 20 της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ.

7. Το άρθρο 18, παράγραφος 1, της ως άνω Συμβάσεως ορίζει ότι, «[ω]ς προς διαφορές από ατομικές συμβάσεις εργασίας η διεθνής δικαιοδοσία καθορίζεται από τις διατάξεις του παρόντος τμήματος, με την επιφύλαξη των διατάξεων του άρθρου 4 και του άρθρου 5 παράγραφος 5».

8. Το άρθρο 20, παράγραφος 1, της εν λόγω Συμβάσεως ορίζει ότι «[ο] εργοδότης μπορεί να ασκήσει αγωγή μόνο ενώπιον του δικαστηρίου του δεσμευομένου από την παρούσα σύμβαση κράτους στο έδαφος του οποίου ο εργαζόμενος έχει την κατοικία του».

ΙΙΙ. Η διαφορά της κύριας δίκης, τα προδικαστικά ερωτήματα και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

9. Ο όμιλος Arcadia αποτελείται, μεταξύ άλλων, από τις εταιρίες Arcadia London, Arcadia Switzerland και Arcadia Singapore. Ο όμιλος αυτός ανήκει κατά 100 % στην εταιρία Farahead Holdings Ltd (στο εξής: Farahead). Κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, οι Peter Bosworth και Colin Hurley (στο εξής, από κοινού: εναγόμενοι της κύριας δίκης), σήμερα κάτοικοι Ελβετίας, ήταν, αντιστοίχως, chief executive officer (CEO) και chief financial officer (CFO) του εν λόγω ομίλου. Επιπλέον, διοικούσαν τις τρεις ως άνω εταιρίες Arcadia. Περαιτέρω, αμφότεροι είχαν σύμβαση εργασίας με μία εκ των ανωτέρω εταιριών, καταρτισθείσα από τους ιδίους ή υπό την ευθύνη τους.

10. Στις 12 Φεβρουαρίου 2015, οι τρεις ως άνω εταιρίες Arcadia και η Farahead (στο εξής, από κοινού: Arcadia) άσκησαν ενώπιον του High Court of Justice (England & Wales), Queen's Bench Division (Commercial Court) [Ανώτερο Δικαστήριο (Αγγλία και Ουαλία), τμήμα του Queen's Bench (εμπορικό τμήμα), Ηνωμένο Βασίλειο] αγωγές αποζημιώσεως εναντίον διαφόρων προσώπων, μεταξύ των οποίων

και των εναγομένων της κύριας δίκης. Αίτημα των αγωγών αυτών ήταν η αποκατάσταση της ζημίας την οποία ο όμιλος ισχυριζόταν ότι είχε υποστεί λόγω μιας σειράς απατηλών συναλλαγών στις οποίες εμπλέκονταν εταιρίες του ομίλου Arcadia και πραγματοποιήθηκαν κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ Απριλίου 2007 και Μαΐου 2013.

11. Κατά την Arcadia, οι εναγόμενοι της κύριας δίκης ήταν οι βασικοί αρχιτέκτονες της εν λόγω απάτης και οι κυρίως επωφεληθέντες από αυτήν. Υπό την ιδιότητά τους ως CEO και CFO του ομίλου, είχαν συνεργήσει με τους λοιπούς εναγομένους προκειμένου να αποκομίσουν τα κέρδη από τις απατηλές συναλλαγές, τις οποίες απέκρυπταν από τη Farahead. Οι ενδιαφερόμενοι αρνούνται εντόνως αυτές τις κατηγορίες.

12. Στο εισαγωγικό δικόγραφό της, η Arcadia είχε ισχυριστεί ότι η φερόμενη παράνομη συμπεριφορά των εναγομένων της κύριας δίκης συνιστούσε (1) το αδίκημα (tort) της οργανωμένης συμφωνίας με χρήση παράνομων μέσων (unlawful means conspiracy), (2) το αδίκημα της παραβάσεως της υποχρεώσεως πίστεως (breach of fiduciary duty), καθώς και (3) παράβαση ρητών ή σιωπηρών υποχρεώσεων (breach of express and/or implied contractual duties) που απέρρεαν από τις συμβάσεις εργασίας τους.

13. Στις 9 Μαρτίου 2015, οι ενδιαφερόμενοι πρότειναν ένσταση ελλείψεως διεθνούς δικαιοδοσίας, υποστηρίζοντας ότι, με βάση τη Σύμβαση του Λουγκάνο ΙΙ, τα δικαστήρια της Αγγλίας και της Ουαλίας δεν έχουν διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκαση των εναντίον τους αγωγών της Arcadia. Ειδικότερα, οι αγωγές αυτές αφορούν «διαφορές από ατομικές συμβάσεις εργασίας» και άρα εμπίπτουν στο τμήμα 5. Επομένως, διεθνή δικαιοδοσία έχουν συναφώς μόνο τα δικαστήρια του κράτους κατοικίας τους, δηλαδή τα ελβετικά δικαστήρια.

14. Κατόπιν τούτου, οι ενάγουσες της κύριας δίκης τροποποίησαν το περιεχόμενο των αγωγών τους. Απέσυραν τους ισχυρισμούς περί παραβάσεως των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις συμβάσεις εργασίας των εναγομένων της κύριας δίκης, καθώς και τους ισχυρισμούς περί παραβάσεως των υποχρεώσεων αυτών ως παράνομου μέσου στο πλαίσιο του αδικήματος της οργανωμένης συμφωνίας.

15. Με απόφαση της 1ης Απριλίου 2015, το High Court of Justice (England & Wales), Queen's Bench Division (Commercial Court) [Ανώτερο Δικαστήριο (Αγγλία και Ουαλία), τμήμα του Queen's Bench (εμπορικό τμήμα)] έκρινε ότι τα δικαστήρια της Αγγλίας και της Ουαλίας έχουν διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκαση των αγωγών του ομίλου Arcadia καθόσον αυτές θεμελιώνονται στο αδίκημα της οργανωμένης συμφωνίας με χρήση παράνομων μέσων (unlawful means conspiracy). Επιπλέον, έκρινε ότι τα δικαστήρια αυτά έχουν διεθνή δικαιοδοσία να εξετάσουν τις αιτιάσεις περί παραβάσεως της υποχρεώσεως πίστεως (breach of fiduciary duty), με την επιφύλαξη ότι δεν έχουν διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάσουν τις αγωγές των Arcadia London και Arcadia Singapore ως προς τις αξιώσεις που θεμελιώνονται στην εν λόγω νομική βάση όσον αφορά γεγονότα που συνέβησαν κατά το χρονικό διάστημα που οι εταιρίες αυτές συνδέονταν με τον P. Bosworth ή με τον C. Hurley με σύμβαση εργασίας. Ειδικότερα, μόνο κατ' αυτό το μέτρο οι αγωγές της Arcadia αποτελούν «διαφορές από ατομικές συμβάσεις εργασίας», κατά την έννοια των διατάξεων του τμήματος 5.

16. Οι εναγόμενοι της κύριας δίκης άσκησαν έφεση κατά της ανωτέρω αποφάσεως ενώπιον του Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) [εφετείο (Αγγλία και Ουαλία) (πολιτικό τμήμα), Ηνωμένο Βασίλειο]. Η έφεση απορρίφθηκε με απόφαση της 19ης Αυγούστου 2016. Ωστόσο, το Supreme Court of the United Kingdom (Ανώτατο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου) τους επέτρεψε να ασκήσουν αναίρεση.

17. Υπό τις συνθήκες αυτές, το ως άνω δικαστήριο αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Ποιο είναι το ορθό κριτήριο για να προσδιορισθεί εάν η αγωγή εργοδότη κατά εργαζομένου ή πρώην εργαζομένου (στο εξής: "εργαζόμενος") συνιστά "διαφορ[ά] από" ατομική σύμβαση εργασίας κατά την έννοια του τμήματος 5 του τίτλου II (άρθρα 18-21) της Συμβάσεως του Λουγκάνο [II];

   α) Αρκεί, για να εμπίπτει αγωγή εργοδότη κατά εργαζομένου στα άρθρα 18-21 [της Συμβάσεως του Λουγκάνο II], να μπορούσε στην προσαπτόμενη συμπεριφορά να στηριχθεί επίσης αγωγή του εργοδότη από παράβαση των υποχρεώσεων του εργαζομένου από την ατομική σύμβαση εργασίας, ακόμη και αν η αγωγή που άσκησε ο εργοδότης δεν στηρίζεται σε παράβαση της συμβάσεως, αλλά (για παράδειγμα) σε έναν ή περισσότερους από τους λόγους [που προβάλλονται στο πλαίσιο της υποθέσεως της κύριας δίκης];

   β) Επικουρικώς, ισχύει ότι αγωγή εργοδότη κατά εργαζομένου εμπίπτει στα άρθρα 18-21 μόνο αν αυτή όντως στηρίζεται σε υποχρέωση από τη σύμβαση εργασίας; Εάν αυτό ισχύει, συνεπάγεται τούτο ότι δεν εμπίπτει στο τμήμα 5 αγωγή, η οποία στηρίζεται αποκλειστικά σε παράβαση υποχρεώσεως που δεν σχετίζεται με τη σύμβαση εργασίας (και, στο βαθμό που αυτό είναι κρίσιμο, δεν αποτελεί υποχρέωση, στην οποία "συναίνεσε ελεύθερα" ο εργαζόμενος);

   γ) Εάν το ορθό κριτήριο δεν περιλαμβάνεται στα ανωτέρω, ποιο είναι το ορθό κριτήριο;

2) Εάν μια εταιρία και ένα φυσικό πρόσωπο "συνάψουν σύμβαση" (κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1, της Συμβάσεως [του Λουγκάνο II]), μέχρι ποιου σημείου είναι αναγκαίο να υπάρχει σχέση εξαρτήσεως μεταξύ της εταιρίας και του φυσικού προσώπου, ώστε η σύμβαση να αποτελεί "ατομική σύμβαση εργασίας" για τους σκοπούς του τμήματος 5 [του τίτλου II της εν λόγω Συμβάσεως]; Υπάρχει τέτοια σχέση, όταν το φυσικό πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να καθορίσει (και όντως καθορίζει) τους όρους της συμβάσεώς του με την εταιρία και έχει έλεγχο της καθημερινής διαχειρίσεως της εταιρίας και αυτονομία ως προς αυτήν και ως προς την εκπλήρωση των καθηκόντων του, αλλά οι μέτοχοι της εταιρίας έχουν την εξουσία να καταγγείλουν τη σχέση;

3) Εάν το τμήμα 5 του τίτλου II της Συμβάσεως του Λουγκάνο [II] εφαρμόζεται μόνο σε αγωγές οι οποίες, εκτός από το τμήμα 5, εμπίπτουν στο άρθρο 5, σημείο 1, της Συμβάσεως, ποιο είναι το ορθό κριτήριο, για να προσδιορισθεί αν ορισμένη αγωγή εμπίπτει στο άρθρο 5, σημείο 1;

   α) Ισχύει ότι ορισμένη αγωγή εμπίπτει στο [εν λόγω] άρθρο 5, σημείο 1, εάν στην προσαπτόμενη συμπεριφορά θα μπορούσε να στηριχθεί αγωγή από παράβαση συμβάσεως, ακόμη και αν η αγωγή που άσκησε ο εργοδότης δεν στηρίζεται σε παράβαση της εν λόγω συμβάσεως, ούτε περιέχει σχετικό ισχυρισμό ή μνεία;

   β) Επικουρικώς, ισχύει ότι ορισμένη αγωγή εμπίπτει στο [εν λόγω] άρθρο 5, σημείο 1, μόνο αν στηρίζεται σε συμβατική υποχρέωση; Εάν αυτό ισχύει, συνεπάγεται τούτο ότι δεν εμπίπτει στο άρθρο 5, σημείο 1, αγωγή, η οποία στηρίζεται αποκλειστικά σε παράβαση υποχρεώσεως που δεν σχετίζεται με τη σύμβαση (και, στο βαθμό που αυτό είναι κρίσιμο, δεν αποτελεί υποχρέωση, στην οποία "συναίνεσε ελεύθερα" ο εναγόμενος);

   γ) Εάν το ορθό κριτήριο δεν περιλαμβάνεται στα ανωτέρω, ποιο είναι το ορθό κριτήριο;

4) Σε περίπτωση που:

   α) Οι εταιρίες Α και Β αποτελούν μέλη του αυτού ομίλου εταιριών.

β) Ο εναγόμενος Χ ασκεί de facto τα καθήκοντα του διευθύνοντος συμβούλου του εν λόγω ομίλου εταιριών (όπως ο P. Bosworth στον όμιλο Arcadia […])· Ο Χ έχει προσληφθεί από μια εταιρία του ομίλου, την εταιρία Α (και συνεπώς είναι εργαζόμενος της εταιρίας Α) (όπως ήταν ο P. Bosworth κατά περιόδους […]) και κατά το εθνικό δίκαιο δεν έχει προσληφθεί από την εταιρία Β·

γ) Η εταιρία Α ασκεί αγωγή κατά του Χ η οποία εμπίπτει στα άρθρα 18-21 [της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ]· και

δ) Η έτερη εταιρία του ομίλου, η εταιρία Β, ασκεί επίσης αγωγή κατά του Χ για παρόμοια συμπεριφορά προς εκείνη στην οποία στηρίζεται η αγωγή της εταιρίας Α κατά του Χ·

ποιο είναι το ορθό κριτήριο, για να προσδιορισθεί αν η αγωγή της εταιρίας Β εμπίπτει στο τμήμα 5 [της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ]; Ειδικότερα:

– Εξαρτάται η απάντηση από την ύπαρξη "ατομικής συμβάσεως εργασίας" μεταξύ του Χ και της εταιρίας Β κατά την έννοια του τμήματος 5 [του τίτλου ΙΙ της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ] και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, ποιο είναι το ορθό κριτήριο, για να προσδιορισθεί εάν υπήρχε τέτοια σύμβαση;

– Πρέπει να θεωρηθεί η εταιρία Β ως "εργοδότρια" του Χ για τους σκοπούς του τμήματος 5 του τίτλου ΙΙ της Συμβάσεως [του Λουγκάνο ΙΙ] ή/και ότι η αγωγή της εταιρίας Β κατά του Χ [ανωτέρω, τέταρτο ερώτημα, στοιχείο δ′] εμπίπτουν στα άρθρα 18-21 [της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ] όπως και η αγωγή της εταιρίας Α κατά του Χ; Ειδικότερα:

  α) Η αγωγή της εταιρίας Β εμπίπτει στο άρθρο 18 [της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ] μόνο αν η υποχρέωση, στην οποία στηρίζεται, απορρέει όντως από τη σύμβαση εργασίας μεταξύ της εταιρίας Β και του Χ;

  β) Επικουρικώς, εμπίπτει η αγωγή στο άρθρο 18 [της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ], αν η προσαπτόμενη συμπεριφορά συνιστά παράβαση υποχρεώσεως από τη σύμβαση εργασίας μεταξύ της εταιρίας Α και του Χ;

– Εάν το ορθό κριτήριο δεν περιλαμβάνεται στα ανωτέρω, ποιο είναι το ορθό κριτήριο;»

18. Η απόφαση περί παραπομπής περιήλθε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 20 Οκτωβρίου 2017. Οι εναγόμενοι της κύριας δίκης, ο όμιλος Arcadia, η Ελβετική Συνομοσπονδία και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις ενώπιον του Δικαστηρίου. Οι ίδιοι μετέχοντες στη διαδικασία, εκτός από την Ελβετική Συνομοσπονδία, αγόρευσαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018.

IV. Ανάλυση

Α. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

19. Η Σύμβαση του Λουγκάνο ΙΙ, την ερμηνεία της οποίας ζητεί το αιτούν δικαστήριο, είναι διεθνής σύμβαση που συνδέει την Ένωση με τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών [ΕΖΕΣ] και με την Ελβετική Συνομοσπονδία. Το Δικαστήριο σπανίως έχει κληθεί να αποφανθεί επί ζητημάτων που αφορούν την ερμηνεία της. Ωστόσο, πρόκειται για κείμενο παράλληλο με τον

κανονισμό (ΕΚ) 44/2001[3], το οποίο έχει ίδιο αντικείμενο και θεσπίζει όμοιους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας με τον εν λόγω κανονισμό. Επομένως, η σχετική με τον εν λόγω κανονισμό πλούσια νομολογία του Δικαστηρίου ισχύει και για τις αντίστοιχες διατάξεις της Συμβάσεως αυτής[4].

20. Τα ερωτήματα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο εντάσσονται στο εξής πλαίσιο. Η Arcadia υποστηρίζει ότι τα δικαστήρια της Αγγλίας και της Ουαλίας έχουν διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκαση των αγωγών κατά των εναγομένων της κύριας δίκης με βάση το άρθρο 6, σημείο 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ. Ειδικότερα, οι αγωγές αυτές παρουσιάζουν, κατά την άποψή της, στενή συνάφεια με παρόμοιες αγωγές οι οποίες ασκήθηκαν εναντίον τριών άλλων προσώπων που κατοικούν ή εδρεύουν στην Αγγλία και στην Ουαλία[5].

21. Ωστόσο, οι ενδιαφερόμενοι αμφισβητούν τη διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων αυτών. Υποστηρίζουν ότι η διαφορά της κύριας δίκης εμπίπτει στις «διαφορές από ατομική σύμβαση εργασίας» και, ως εκ τούτου, στο τμήμα 5.

22. Συναφώς, υπενθυμίζω ότι, με βάση το άρθρο 18, παράγραφος 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, η διεθνής δικαιοδοσία για τις συγκεκριμένες διαφορές καθορίζεται από τις διατάξεις του τμήματος 5. Κατά το άρθρο 20, παράγραφος 1, της Συμβάσεως αυτής, ο «εργοδότης» μπορεί να ασκήσει αγωγή εναντίον «εργαζομένου» μόνον ενώπιον του δικαστηρίου του κράτους στο έδαφος του οποίου ο τελευταίος έχει την κατοικία του. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, οι διατάξεις που περιλαμβάνονται στο τμήμα 5 έχουν αποκλειστικό χαρακτήρα[6]. Επομένως, αν υποτεθεί ότι το εν λόγω τμήμα έχει εφαρμογή, ο όμιλος Arcadia δεν δύναται συνεπώς να επικαλεστεί το άρθρο 6, σημείο 1, της Συμβάσεως αυτής.

23. Ειδικότερα, σκοπός του εν λόγω τμήματος 5 είναι, μεταξύ άλλων[7], η *προστασία του εργαζομένου*, ο οποίος θεωρείται ο ασθενέστερος συμβαλλόμενος στην ατομική σύμβαση εργασίας, με ευνοϊκότερους για τα συμφέροντά του κανόνες δικαιοδοσίας[8]. Προς τούτο, στερεί τον εργοδότη από κάθε επιλογή δωσιδικίας, παρέχοντας στον εργαζόμενο το πλεονέκτημα να μπορεί, κατ' αρχήν, να εναχθεί αποκλειστικά και μόνον ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου κατοικίας του, δηλαδή εκείνων με τα οποία είναι, κατά τεκμήριο, περισσότερο εξοικειωμένος.

3 Κανονισμός του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2001, L 12, σ. 1, στο εξής: κανονισμός Βρυξέλλες Ι). Ο κανονισμός αυτός αντικατέστησε τη Σύμβαση για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, υπογραφείσα στις Βρυξέλλες στις 27 Σεπτεμβρίου 1968 (ΕΕ 1982, L 388, σ. 7, στο εξής: Σύμβαση των Βρυξελλών). Αντικαταστάθηκε πρόσφατα από τον κανονισμό (ΕΕ) 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2012, L 351, σ. 1).

4 Κατά την ερμηνεία της εν λόγω Συμβάσεως πρέπει, περαιτέρω, να λαμβάνονται υπόψη οι εθνικές αποφάσεις σχετικά με τα κείμενα αυτά. Βλ. άρθρο 1 του πρωτοκόλλου αριθ. 2 για την ομοιόμορφη ερμηνεία της [Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ] και για τη μόνιμη επιτροπή (ΕΕ 2007, L 339, σ. 27) και αποφάσεις της 2ας Απριλίου 2009, Gambazzi (C-394/07, EU:C:2009:219, σκέψη 36), καθώς και της 20ής Δεκεμβρίου 2017, Schlömp (C-467/16, EU:C:2017:993, σκέψεις 46 έως 51).

5 Η διάταξη αυτή ορίζει ότι ένα πρόσωπο μπορεί να εναχθεί, αν υπάρχουν πολλοί εναγόμενοι, «ενώπιον του δικαστηρίου της κατοικίας ενός εξ αυτών, εφόσον υπάρχει τόσο στενή συνάφεια μεταξύ των αγωγών ώστε να ενδείκνυται να συνεκδικασθούν και να κριθούν συγχρόνως, προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος έκδοσης ασυμβίβαστων αποφάσεων που θα μπορούσαν να προκύψουν από τη χωριστή εκδίκασή τους».

6 Βλ. αποφάσεις της απόφαση της 22ας Μαΐου 2008, Glaxosmithkline και Laboratoires Glaxosmithkline (C-462/06, EU:C:2008:299, σκέψεις 19 και 20), της 14ης Σεπτεμβρίου 2017, Nogueira κ.λπ. (C-168/16 και C-169/16, EU:C:2017:688, σκέψη 51), καθώς και της 21ης Ιουνίου 2018, Petronas Lubricants Italy (C-1/17, EU:C:2018:478, σκέψη 25).

7 Οι κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας που καθιερώνονται από τη Σύμβαση του Λουγκάνο ΙΙ και τον κανονισμό Βρυξέλλες Ι αποσκοπούν, εν γένει, στη διασφάλιση της ασφάλειας δικαίου. Επομένως, πρέπει να εμφανίζουν υψηλό βαθμό προβλεψιμότητας: ο ενάγων πρέπει να είναι σε θέση να εντοπίζει ευχερώς τα δικαστήρια ενώπιον των οποίων μπορεί να ασκήσει την αγωγή του και ο εναγόμενος να προβλέπει λογικώς τα δικαστήρια ενώπιον των οποίων μπορεί να εναχθεί. Επιπλέον, οι κανόνες αυτοί σκοπούν να διασφαλίσουν την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Βλ. αποφάσεις της 19ης Φεβρουαρίου 2002, Besix (C-256/00, EU:C:2002:99, σκέψη 26), και της 10ης Απριλίου 2003, Pugliese (C-437/00, EU:C:2003:219, σκέψη 16).

8 Βλ. αιτιολογική σκέψη 13 του κανονισμού Βρυξέλλες Ι καθώς και αποφάσεις της 19ης Ιουλίου 2012, Mahamdia (C-154/11, EU:C:2012:491, σκέψη 44), και της 21ης Ιουνίου 2018, Petronas Lubricants Italy (C-1/17, EU:C:2018:478, σκέψη 23).

24. Η τύχη της ενστάσεως ελλείψεως διεθνούς δικαιοδοσίας που πρότειναν οι εναγόμενοι της κύριας δίκης εξαρτάται από το πεδίο εφαρμογής του τμήματος 5. Ως προς το ζήτημα αυτό, υπενθυμίζω ότι, με βάση το άρθρο 18, παράγραφος 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, το τμήμα 5 εφαρμόζεται στις αγωγές που αφορούν «διαφορές από ατομικές συμβάσεις εργασίας». Από τη διάταξη αυτή συνάγονται δύο προϋποθέσεις: αφενός, πρέπει να υπάρχει τέτοιου είδους «σύμβαση» μεταξύ των μερών· αφετέρου, η αγωγή πρέπει, με κάποιον τρόπο, να συνδέεται με την εν λόγω «σύμβαση».

25. Το δεύτερο και το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου αφορούν, κατ' ουσίαν, την πρώτη εκ των ανωτέρω προϋποθέσεων, ενώ το πρώτο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα αφορούν τη δεύτερη εξ αυτών. Θα εξετάσω την ερμηνεία της έννοιας της «ατομικής συμβάσεως εργασίας» (Β) και στη συνέχεια το ζήτημα της απαιτούμενης σχέσεως μεταξύ της αγωγής και της «συμβάσεως» (Γ), ενώ στη συνέχεια θα ασχοληθώ με την έννοια του «εργοδότη» στο τμήμα 5 (Δ).

Β. Επί της έννοιας της «ατομικής συμβάσεως εργασίας» (δεύτερο ερώτημα)

26. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν συμβάσεις όπως αυτές μεταξύ των εναγομένων της κύριας δίκης και ορισμένων εταιριών του ομίλου Arcadia μπορούν να χαρακτηριστούν ως «ατομικές συμβάσεις εργασίας», κατά την έννοια των διατάξεων του τμήματος 5. Το εν λόγω δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί κατά πόσον, για τον χαρακτηρισμό αυτόν, είναι απαραίτητο να υφίσταται σχέση εξαρτήσεως μεταξύ του φυσικού προσώπου και της εταιρίας στην οποία αυτό παρέχει τις υπηρεσίες του. Διερωτάται αν τέτοια σχέση υφίσταται όταν το φυσικό αυτό πρόσωπο καθορίζει τους όρους της συμβάσεώς του και έχει πλήρη έλεγχο και αυτονομία όσον αφορά τις πράξεις καθημερινής διαχειρίσεως της εταιρίας και την εκτέλεση των δικών του καθηκόντων, ενώ οι μέτοχοι της εταιρίας έχουν την εξουσία να καταγγείλουν τη σύμβαση. Επιπλέον, το δικαστήριο αυτό διερωτάται επί των προϋποθέσεων υπό τις οποίες, για τους σκοπούς του εν λόγω τμήματος, μπορεί να συναχθεί η ύπαρξη τέτοιων «συμβάσεων» μεταξύ των εναγομένων της κύριας δίκης και των εταιριών Arcadia, με τις οποίες οι πρώτοι δεν είχαν τυπικά συνάψει σύμβαση [9].

1. Επί του παραδεκτού

27. Όπως επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο, ο όμιλος Arcadia δεν αμφισβήτησε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων της ουσίας το γεγονός ότι οι εναγόμενοι της κύριας δίκης είχαν την ιδιότητα του εργαζομένου έναντι καθεμίας εκ των εταιριών με τις οποίες είχαν τυπικά συνάψει σύμβαση εργασίας. Επομένως, κατά τους εναγομένους της κύριας δίκης, η απάντηση του Δικαστηρίου επί του ζητήματος αυτού δεν είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης.

28. Δεν συμμερίζομαι την άποψη αυτή. Στο πλαίσιο της θεσπιζόμενης από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, απόκειται αποκλειστικώς στα εθνικά δικαστήρια να εκτιμούν, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες κάθε υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα της προδικαστικής αποφάσεως προκειμένου να εκδώσουν τη δική τους απόφαση όσο και το πρόσφορο των ερωτημάτων που υποβάλλουν στο Δικαστήριο [10].

29. Εξάλλου, φρονώ ότι, αφενός, η ως άνω μη αμφισβήτηση εξηγείται από το γεγονός ότι η Arcadia είχε θεωρήσει αρχικώς ότι η ύπαρξη συμβάσεως εργασίας κατά την έννοια του ουσιαστικού δικαίου συνεπάγεται, αφεαυτής, τον χαρακτηρισμό «ατομική σύμβαση εργασίας» κατά την έννοια των διατάξεων του τμήματος 5. Ωστόσο, έκτοτε ο όμιλος αναθεώρησε τη θέση του και αμφισβητεί

9 Αυτή η δεύτερη αυτή πτυχή θίγεται από το αιτούν δικαστήριο στο πλαίσιο του τέταρτου ερωτήματός του. Ωστόσο, φρονώ ότι είναι χρήσιμο να εξεταστεί εδώ.

10 Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 14ης Μαρτίου 2013, Allianz Hungária Biztosító κ.λπ. (C-32/11, EU:C:2013:160, σκέψη 19 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

εντόνως τον χαρακτηρισμό αυτόν. Αφετέρου, οι διάδικοι, σε όλα τα στάδια της εθνικής διαδικασίας, διαφώνησαν επί του ζητήματος αν υφίσταντο τέτοιες «συμβάσεις» μεταξύ των εναγομένων της κύριας δίκης και των εταιριών του ομίλου με τις οποίες αυτοί δεν είχαν τυπικά συνάψει σύμβαση [11]. Συνεπώς, είναι προφανές ότι το Δικαστήριο επιβάλλεται να απαντήσει.

2. Επί της ουσίας

30. Υπενθυμίζεται ότι, κατά τον χρόνο των επίδικων πραγματικών περιστατικών, οι εναγόμενοι της κύριας δίκης ασκούσαν για τον όμιλο Arcadia καθήκοντα *μελών της διοικήσεως*, κατά την έννοια του εταιρικού δικαίου. Ειδικότερα, ο P. Bosworth ήταν de facto chief executive officer (CEO) [12] του ομίλου και ο C. Hurley de facto chief financial officer (CFO). Επιπλέον, οι ενδιαφερόμενοι ήταν οι νόμιμοι και/ή de facto διευθύνοντες [13] των Arcadia London, Arcadia Switzerland και Arcadia Singapore.

31. Επιπλέον, έκαστος εκ των εναγομένων της κύριας δίκης είχε συνάψει σύμβαση εργασίας, κατά την έννοια του ουσιαστικού δικαίου [14], με μία από τις εταιρίες του ομίλου Arcadia. Ωστόσο, η αντισυμβαλλόμενη εταιρία δεν ήταν σταθερά η ίδια, καθώς οι εν λόγω εναγόμενοι απασχολήθηκαν ιδίως από την Arcadia London και την Arcadia Singapore –αλλά όχι από την Arcadia Switzerland. Οι διάφορες αυτές συμβάσεις όριζαν ότι οι ενδιαφερόμενοι όφειλαν να ασκούν συγκεκριμένα διευθυντικά καθήκοντα αποκλειστικά για την εργοδότρια εταιρία τους. Η μόνη αμοιβή που ελάμβαναν ήταν η οριζόμενη στις συμβάσεις αυτές και καταβαλλόταν από την εταιρία-εργοδότη για τα συγκεκριμένα διευθυντικά καθήκοντα.

32. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει καταρχάς να εξεταστεί αν, για τους σκοπούς της εφαρμογής των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας που καθιερώνει η Σύμβαση του Λουγκάνο ΙΙ, πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ των σχέσεων που υφίσταντο μεταξύ των εναγομένων της κύριας δίκης και των εταιριών με τις οποίες αυτοί είχαν τυπικά συνάψει σύμβαση, κατά την έννοια του ουσιαστικού δικαίου, και των σχέσεων μεταξύ των εν λόγω εναγομένων και των λοιπών εταιριών του ομίλου αυτού. Δεν το νομίζω, και αυτό για δύο λόγους.

33. Πρώτον, η έννοια της «ατομικής συμβάσεως εργασίας» κατά το άρθρο 18, παράγραφος 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ δεν πρέπει να ερμηνευθεί με αναφορά στη lex causae ή στη lex fori, αλλά αυτοτελώς, προκειμένου να διασφαλίζεται η ομοιόμορφη εφαρμογή των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας που καθιερώνει η εν λόγω Σύμβαση σε όλα τα δεσμευόμενα από αυτήν κράτη [15].

34. Όσον αφορά τον ως άνω αυτοτελή ορισμό, από την απόφαση Holterman προκύπτει ότι υφίσταται τέτοια «ατομική σύμβαση εργασίας» όταν ένα πρόσωπο παρέχει, κατά τη διάρκεια ορισμένου χρόνου, προς άλλο πρόσωπο και υπό τη διεύθυνσή του, υπηρεσίες έναντι των οποίων εισπράττει αμοιβή [16]. Κατά συνέπεια, υφίσταται τέτοια «σύμβαση» εφόσον τα χαρακτηριστικά της *σχέσεως εργασίας*

11 Βλ. Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) [εφετείο (Αγγλία και Ουαλία) (πολιτικό τμήμα)], 19 Αυγούστου 2016, Peter Miles Bosworth και Colin Hurley v. Arcadia Petroleum Ltd κ.λπ., [2016] EWCA Civ 818, σημεία 90 και 91.

12 De facto διευθύνων είναι το πρόσωπο το οποίο, χωρίς να έχει οριστεί επισήμως ως μέλος της διοικήσεως, ασκεί εν τοις πράγμασι τέτοια καθήκοντα.

13 Ο P. Bosworth ορίστηκε μέλος της διοικήσεως της Arcadia Singapore για ορισμένο χρονικό διάστημα, ενώ ο C. Hurley ορίστηκε μέλος της διοικήσεως της Arcadia London και στη συνέχεια της Arcadia Singapore. Ανεξάρτητα από αυτούς τους διορισμούς, οι ενδιαφερόμενοι ασκούσαν, εν τοις πράγμασι, καθήκοντα διοικήσεως για όλες τις επίμαχες εταιρίες Arcadia και καθ' όλο το χρονικό διάστημα των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης.

14 Από την απόφαση περί παραπομπής δεν προκύπτει σαφώς αν αυτός ο χαρακτηρισμός προκύπτει με βάση τη lex causae ή με βάση τη lex fori.

15 Βλ. απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2015, Holterman Ferho Exploitatie κ.λπ. (C-47/14, στο εξής: απόφαση Holterman, EU:C:2015:574, σκέψεις 35 έως 37).

16 Βλ. απόφαση Holterman (σκέψεις 39 έως 45 και 49). Στις δύο πρώτες σκέψεις, το Δικαστήριο αναφέρθηκε επίσης στο γεγονός ότι ο εργαζόμενος και ο εργοδότης συνδέονται με διαρκή σχέση που εντάσσει τον εργαζόμενο σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο χειρισμού των υποθέσεων της επιχειρήσεως ή του εργοδότη. Εντούτοις, το γεγονός ότι το Δικαστήριο δεν αναφέρθηκε στη διαρκή αυτή σχέση στην απάντηση που παρατίθεται στη σκέψη 49 της αποφάσεως αυτής και στο διατακτικό υποδεικνύει, κατά τη γνώμη μου, ότι δεν τη θεώρησε ως *προϋπόθεση* του χαρακτηρισμού ως «ατομικής συμβάσεως εργασίας», κατά την έννοια του τμήματος 5, αλλά ως απλή *περιγραφή* του είδους αυτού συμβάσεως.

–παροχή υπηρεσιών, αμοιβή και εξάρτηση– συντρέχουν εν τοις πράγμασι. Επομένως, όπως υποστηρίζουν οι εναγόμενοι της κύριας δίκης, η Ελβετική Συνομοσπονδία και η Επιτροπή, είναι δυνατόν κατ' αυτόν τον τρόπο να υφίσταται τέτοια «σύμβαση» μεταξύ δύο προσώπων ακόμη κι αν, σύμφωνα με το εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο, δεν έχει συναφθεί σύμβαση ή πρόκειται για αμιγώς de facto σχέση εργασίας [17].

35. Διευκρινίζω ότι η ερμηνεία αυτή δεν βαίνει πέραν του γράμματος του τμήματος 5, δεδομένου ότι ο όρος «ατομική σύμβαση εργασίας» δεν σημαίνει ότι απαιτείται τυπική σύναψη συμβάσεως εργασίας, κατά το ουσιαστικό δίκαιο. Εξάλλου, η χρήση του όρου αυτού στα κείμενα που δεσμεύουν τα κράτη μέλη και/ή την Ένωση σε θέματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ανάγεται στη σύμβαση για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, η οποία άνοιξε προς υπογραφή στη Ρώμη στις 19 Ιουνίου 1980 [18]. Κατά τη σύναψη της συμβάσεως αυτής, ο ως άνω όρος προτιμήθηκε έναντι του όρου «σχέση εργασίας», ο οποίος είχε προταθεί στο προσχέδιο της εν λόγω συμβάσεως, πρωτίστως για τον λόγο ότι αυτός ο τελευταίος όρος ήταν άγνωστος σε ορισμένα εθνικά νομικά συστήματα [19]. Ως εκ τούτου, θα ήταν εσφαλμένο να αντιδιασταλεί η «σύμβαση» προς τη «σχέση» στο πλαίσιο του τμήματος 5 [20].

36. Κατά συνέπεια, το ότι τυπικά δεν έχει συναφθεί τυπική σύμβαση εργασίας, κατά την έννοια του ουσιαστικού δικαίου, μεταξύ των εναγομένων της κύριας δίκης και ορισμένης εταιρίας Arcadia δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να πρέπει, για τους σκοπούς των διατάξεων του τμήματος 5, να συναχθεί εκ των πραγμάτων η ύπαρξη «συμβάσεως». Αντιστρόφως, οι συμβάσεις μεταξύ των ενδιαφερομένων και άλλων εταιριών του ομίλου δεν πρέπει κατ' ανάγκην να θεωρηθούν «ατομικές συμβάσεις εργασίας» κατά την έννοια του εν λόγω τμήματος.

37. Δεύτερον, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, ανεξάρτητα από τους όρους των επίμαχων συμβάσεων, οι μεταβολές του τόπου όπου παρείχαν τις υπηρεσίες τους οι εναγόμενοι της κύριας δίκης και οι διάφορες μεταθέσεις τους εντός του ομίλου Arcadia δεν άλλαξαν, στην πραγματικότητα, τη φύση των καθηκόντων που ασκούσαν στον όμιλο αυτόν ούτε επηρέασαν τις αντίστοιχες ιδιότητές τους ως CEO και CFO *του συνόλου των εταιριών Arcadia καθώς και του ίδιου του ομίλου*. Εν ολίγοις, αυτές οι διευθετήσεις ήταν αμιγώς τυπικού χαρακτήρα. Οι εν λόγω συμβάσεις συντάχθηκαν από τους ενδιαφερομένους ή υπό τις οδηγίες τους και αυτοί *επέλεγαν* όχι μόνον τους όρους της συμβάσεώς τους αλλά επίσης και *τη σύναψη της συμβάσεως αυτής με ορισμένη εταιρία και όχι με κάποια άλλη* [21].

38. Επομένως, φρονώ ότι επιβάλλεται εν συνεχεία να εξεταστεί αν η σχέση μεταξύ των εναγομένων της κύριας δίκης, υπό την ιδιότητά τους ως μελών της διοίκησης, και *καθεμίας εκ των εταιριών Arcadia*, πρέπει εν τοις πράγμασι, ανεξάρτητα από την τυπική ύπαρξη ή όχι συμβάσεως μεταξύ τους, να χαρακτηριστεί ως «ατομική σύμβαση εργασίας» κατά την έννοια των διατάξεων του τμήματος 5.

17 Βλ., κατ' αναλογίαν, Έκθεση σχετικά με τη σύμβαση για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, του Mario Giuliano, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Μιλάνου, και του Paul Lagarde, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Paris I (ΕΕ 1987, C 199, σ. 1), ιδίως σ. 25. Βλ., επίσης, Baker Chiss, C., «Compétence judiciaire, reconnaissance et exécution des décisions en matière civile et commerciale – Compétence – Règles de compétences spéciales – Règles de compétence protectrices des parties faibles – Contrat de travail – Articles 20 à 23 du règlement (UE) nº 1215/2012», *JurisClasseur Droit international*, τόμος 584-155, 15 Σεπτεμβρίου 2014, § 29 έως 38 και 46· Merrett, L., *Employment Contracts in Private International Law*, Oxford University Press, 2011, σ. 62 έως 77, και Grušić, U., *The European Private International Law of Employment*, Cambridge University Press, 2015, σ. 78 έως 83.

18 ΕΕ 1980, L 266, σ. 1.

19 Βλ. Grušić, U., όπ.π., σ. 61 και 62.

20 Άλλωστε, η ερμηνεία αυτή είναι ουσιώδης για την εκπλήρωση του σκοπού προστασίας που επιδιώκει το τμήμα 5. Ειδικότερα, η ερμηνεία της έννοιας της «ατομικής συμβάσεως εργασίας» κατά το εν λόγω τμήμα πρέπει να είναι αρκούντως ευρεία ώστε να καλύπτει το σύνολο των εργαζομένων που χρήζουν προστασίας, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που βρίσκονται σε «άτυπη» σχέση εργασίας, χωρίς σύμβαση, αλλά εξαρτώνται εξίσου από τον εργοδότη τους.

21 Επιπλέον, ο όμιλος Arcadia υποστήριξε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ότι η επιλογή των εναγομένων της κύριας δίκης να απασχολούνται τυπικά από την Arcadia London ή την Arcadia Singapore και όχι από την Arcadia Switzerland εξηγείται απλώς και μόνον από το γεγονός ότι φορολογούνταν στην Ελβετία βάσει φορολογικού καθεστώτος το οποίο απαγόρευε οποιαδήποτε αμειβόμενη εργασία στο κράτος αυτό. Βλ. Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) [εφετείο (Αγγλία και Ουαλία) (πολιτικό τμήμα)], 19 Αυγούστου 2016, Peter Miles Bosworth και Colin Hurley v. Arcadia Petroleum Ltd κ.λπ., [2016] EWCA Civ 818, σημείο 71.

39. Συναφώς, αναλαμβάνοντας τα καθήκοντα μέλους της διοικήσεως, ένα πρόσωπο αποδέχεται ελεύθερα τις σχετικές υποχρεώσεις. Ομοίως, η εταιρία, αναθέτοντας τέτοια καθήκοντα, αναλαμβάνει επίσης εκουσίως ορισμένες υποχρεώσεις έναντι του προσώπου αυτού. Ειδικότερα, τα καθήκοντα μέλους της διοικήσεως ασκούνται κατά κανόνα έναντι αμοιβής [22]. Επομένως, μεταξύ της εταιρίας και του διευθύνοντος υφίστανται ελευθέρως αναληφθείσες υποχρεώσεις, οι οποίες εμπίπτουν στις «διαφορές εκ συμβάσεως», κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ και του κανονισμού Βρυξέλλες Ι. Κατά την άποψή μου, αυτό συμβαίνει είτε το μέλος της διοικήσεως έχει διοριστεί επισήμως (νόμιμος διευθύνων) είτε, χωρίς να έχει διοριστεί επισήμως, συμπεριφέρεται εν τοις πράγμασιν ως τέτοιο (de facto διευθύνων) [23].

40. Στο πλαίσιο των ως άνω αμοιβαίων «συμβατικών υποχρεώσεων» του μέλους της διοικήσεως και της εταιρίας, το πρώτο παρέχει στη δεύτερη υπηρεσίες έναντι αμοιβής. Με βάση τα εκτεθέντα στο σημείο 34 των παρουσών προτάσεων, η σχέση τους μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ατομική σύμβαση εργασίας», κατά την έννοια του τμήματος 5, μόνον εφόσον το μέλος της διοικήσεως τελεί κατά την άσκηση των καθηκόντων του σε σχέση εξαρτήσεως με την εταιρία.

41. Ως προς το ζήτημα αυτό, στην απόφαση Holterman, το Δικαστήριο έκρινε ότι, για τους σκοπούς του τμήματος 5, η ύπαρξη σχέσεως εξαρτήσεως «πρέπει να εκτιμάται κατά περίπτωση σε συνάρτηση με όλα τα στοιχεία και όλες τις περιστάσεις που χαρακτηρίζουν τις σχέσεις των μερών». Το Δικαστήριο επισήμανε επίσης ότι δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι τελεί σε σχέση εξαρτήσεως με ορισμένη εταιρία ο διαχειριστής της που κατέχει μέρος του εταιρικού κεφαλαίου το οποίο αρκεί για να μπορεί να επηρεάσει κατά «μη αμελητέο τρόπο» τα πρόσωπα που έχουν την εξουσία να του δίνουν οδηγίες και να ελέγχουν την εκτέλεση των οδηγιών αυτών [24].

42. Θα ήταν εσφαλμένη η χρήση του σκεπτικού αυτού a contrario, υπό την έννοια ότι μέλος της διοικήσεως που δεν κατέχει μέρος του εταιρικού κεφαλαίου, όπως συνέβαινε στην περίπτωση των εναγομένων της κύριας δίκης, τελεί, εξ αυτού του λόγου και μόνον, σε σχέση εξαρτήσεως με την εταιρία. Μολονότι το Δικαστήριο, στην ως άνω απόφαση, αναφέρθηκε σε στοιχεία που αποκλείουν σε κάθε περίπτωση την εξάρτηση, δεν αποφάνθηκε επί των χαρακτηριστικών στοιχείων της εξαρτήσεως.

43. Όσον αφορά τα στοιχεία αυτά, μπορεί να ληφθεί υπόψη η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την έννοια του «εργαζομένου» στο άρθρο 45 ΣΛΕΕ και σε ορισμένες οδηγίες εναρμόνισης. Κατά τη νομολογία αυτή, χαρακτηριστικό γνώρισμα της σχέσεως εξαρτήσεως είναι το γεγονός ότι ο εργαζόμενος ενεργεί υπό τις εντολές άλλου προσώπου, το οποίο του επιβάλλει όχι μόνο τις υπηρεσίες που πρέπει να παρασχεθούν, αλλά κυρίως τον τρόπο εκτελέσεώς τους και του οποίου οι οδηγίες και οι εσωτερικοί κανόνες πρέπει να τηρούνται. Συνεπώς, προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη σχέσεως εξαρτήσεως, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αυτονομία και η ευελιξία που διαθέτει ο εργαζόμενος όσον αφορά την επιλογή του ωραρίου, του τόπου και του τρόπου εκτελέσεως των καθηκόντων που του έχουν ανατεθεί και/ή η εποπτεία και ο έλεγχος που ασκεί ο εργοδότης ως προς τον τρόπο κατά τον οποίο ο εργαζόμενος εκπληρώνει τα καθήκοντά του [25].

22 Αυτό συνέβαινε εν προκειμένω. Φρονώ ότι δεν ασκεί επιρροή το γεγονός ότι οι αμοιβές των εναγομένων της κύριας δίκης καταβάλλονταν εξ ολοκλήρου από μία μόνον εταιρία του ομίλου Arcadia. Η μορφή που λαμβάνει η αμοιβή και ο τρόπος οργανώσεως της καταβολής της δεν έχει σημασία. Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Corman-Collins (C-9/12, EU:C:2013:860, σκέψεις 39 και 40).

23 Βλ. απόφαση Holterman (σκέψεις 53 και 54). Βλ. επίσης, σχετικά με την έννοια της «διαφοράς εκ συμβάσεως» κατά το άρθρο 5, σημείο 1, του κανονισμού Βρυξέλλες Ι, αποφάσεις της 17ης Ιουνίου 1992, Handte (C-26/91, EU:C:1992:268, σκέψη 15), και της 17ης Σεπτεμβρίου 2002, Tacconi (C-334/00, EU:C:2002:499, σκέψη 23).

24 Βλ. απόφαση Holterman (σκέψη 46).

25 Βλ. αποφάσεις της 3ης Ιουλίου 1986, Lawrie-Blum (66/85, EU:C:1986:284, σκέψη 18), της 13ης Ιανουαρίου 2004, Allonby (C-256/01, EU:C:2004:18, σκέψη 72), της 4ης Δεκεμβρίου 2014, FNV Kunsten Informatie en Media (C-413/13, EU:C:2014:2411, σκέψεις 36 και 37), καθώς και της 20ής Νοεμβρίου 2018, Sindicatul Familia Constanța κ.λπ. (C-147/17, EU:C:2018:926, σκέψη 45).

44. Από τα ανωτέρω προκύπτει, όπως υποστηρίζει η Arcadia και η Ελβετική Συνομοσπονδία, ότι το μέλος της διοικήσεως τελεί σε σχέση εξαρτήσεως με την εταιρία μόνον εφόσον τελεί πράγματι υπό τη διεύθυνση ενός άλλου προσώπου κατά την εκπλήρωση και την οργάνωση των καθηκόντων του. Το αν τελεί υπό τέτοια διεύθυνση εκτιμάται ανάλογα με τη φύση των συγκεκριμένων καθηκόντων, του πλαισίου εντός του οποίου εκπληρώνονται, την έκταση των εξουσιών του ενδιαφερομένου και του ελέγχου στον οποίο όντως υπόκειται εντός της εταιρίας [26].

45. Εξ ορισμού, όμως, μέλη της διοικήσεως, όπως οι εναγόμενοι της κύριας δίκης, οι οποίοι, κατά τα εκτιθέμενα από το αιτούν δικαστήριο, διέθεταν, υπό την ιδιότητά τους ως CEO και CFO, *τις ευρύτερες δυνατές εξουσίες για τη διαχείριση της εταιρίας και για να ενεργούν εξ ονόματός της και για λογαριασμό της* και *είχαν πλήρη έλεγχο και πλήρη αυτονομία* όσον αφορά την καθημερινή διαχείρισή της –όπως αποδεικνύει ακριβώς το γεγονός ότι οι διαδοχικές συμβάσεις εργασίας τους καταρτίστηκαν από τους ιδίους ή υπό την ευθύνη τους και ότι οι ίδιοι επέλεγαν τους όρους της συμβάσεως και τον τυπικό εργοδότη τους– δεν τελούν, όσον αφορά τα καθήκοντα αυτά, σε σχέση εξαρτήσεως με την εταιρία.

46. Ειδικότερα, σε αντίθεση προς όσα υποστηρίζουν οι εναγόμενοι της κύριας δίκης, η εξάρτηση δεν πρέπει να συγχέεται με τις γενικές οδηγίες που λαμβάνει το μέλος της διοικήσεως από τους μετόχους ή από το διοικητικό συμβούλιο σχετικά με τους γενικούς προσανατολισμούς της εταιρίας. Αυτές οι γενικές οδηγίες *δεν αφορούν την ίδια την εκτέλεση των καθηκόντων του μέλους της διοικήσεως ή τον τρόπο οργανώσεώς τους*. Έργο του μέλους της διοικήσεως είναι να ενεργεί για λογαριασμό της εταιρίας και προς τούτο μπορεί να λαμβάνει εύλογες οδηγίες σχετικά με την αποστολή του. Για τους ίδιους λόγους, οι μηχανισμοί ελέγχου που προβλέπει ο νόμος υπέρ των μετόχων δεν θεμελιώνουν, αυτοί καθεαυτούς, την ύπαρξη σχέσεως εξαρτήσεως. Κάθε εντολοδόχος οφείλει να λογοδοτεί στον εντολέα του. Επιπλέον, το γεγονός ότι οι εν λόγω μέτοχοι έχουν την εξουσία ανακλήσεως του μέλους της διοικήσεως δεν αρκεί, από μόνο του, ώστε να θεμελιώσει τέτοια σχέση. Η εν λόγω εξουσία ανακλήσεως δεν συνεπάγεται δυνατότητα αναμίξεως στον τρόπο διαχειρίσεως της εταιρίας. Επίσης, στο πλαίσιο οποιασδήποτε σχέσεως εντολής ή παροχής υπηρεσιών, ο εντολέας μπορεί μονομερώς να καταγγείλει τη σχέση με τον εντολοδόχο ή τον παρέχοντα τις υπηρεσίες, χωρίς να αποδεικνύεται, λόγω του δικαιώματος αυτού, η ύπαρξη εξαρτήσεως.

47. Βάσει όλων των ανωτέρω, φρονώ ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, υφίσταντο, βεβαίως, αμοιβαίες «συμβατικές υποχρεώσεις», εμπίπτουσες στο άρθρο 5, σημείο 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, μεταξύ των εναγομένων της κύριας δίκης και εκάστης εκ των εταιριών Arcadia. Οι υποχρεώσεις αυτές αποτυπώνονταν ενίοτε σε συμβάσεις, άλλοτε όχι. Σε κάθε περίπτωση, από τις υποχρεώσεις αυτές δεν μπορεί να συναχθεί ότι υπήρχαν «ατομικές συμβάσεις εργασίας» κατά την έννοια των διατάξεων του τμήματος 5.

48. Σε αντίθεση προς όσα υποστηρίζουν οι εναγόμενοι της κύριας δίκης, η ερμηνεία αυτή δεν τίθεται εν αμφιβόλω από τις αποφάσεις Danosa [27] και Balkaya [28]. Συναφώς, υπενθυμίζω ότι, στην πρώτη εκ των αποφάσεων αυτών, το Δικαστήριο έκρινε, σχετικά με την οδηγία 92/85/ΕΟΚ [29], ότι, «[μ]ολονότι δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο» τα μέλη του οργάνου διοικήσεως ορισμένης εταιρίας να μην εμπίπτουν στην έννοια του εργαζομένου, κατά την οδηγία αυτή, «λαμβανομένων υπόψη των συγκεκριμένων καθηκόντων που τους ανατίθενται καθώς και του τρόπου και του πλαισίου εντός του οποίου ασκούνται τα καθήκοντα αυτά», το μέλος της διοικήσεως τελεί σε σχέση εξαρτήσεως με την εταιρία εφόσον (1) αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της εταιρίας, (2) οφείλει να λογοδοτεί για τη διαχείρισή της

26 Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2010, Danosa (C-232/09, EU:C:2010:674, σκέψη 47), και, υπ' αυτή την έννοια, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón στην υπόθεση Holterman Ferho Exploitatie κ.λπ. (C-47/14, EU:C:2015:309, σημείο 32).

27 Απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2010 (C-232/09, EU:C:2010:674).

28 Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2015 (C-229/14, EU:C:2015:455).

29 Οδηγία του Συμβουλίου, της 19ης Οκτωβρίου 1992, σχετικά με την εφαρμογή μέτρων που αποβλέπουν στη βελτίωση της υγείας και της ασφάλειας κατά την εργασία των εγκύων, λεχώνων και γαλουχουσών εργαζομένων (δέκατη ειδική οδηγία κατά την έννοια του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/391/ΕΟΚ) (ΕΕ 1992, L 348, σ. 1).

σε άλλο όργανο και να συνεργάζεται μαζί του και (3) μπορεί να παυθεί από τη συνέλευση των εταίρων [30]. Στην απόφαση Balkaya [31], το Δικαστήριο μετέφερε την ανωτέρω συλλογιστική στην οδηγία 98/59/ΕΚ [32] και, βασιζόμενο σε παρόμοια κριτήρια, χαρακτήρισε διευθυντικό στέλεχος με καθήκοντα διαχειριστή ως «εργαζόμενο» κατά την έννοια της οδηγίας αυτής.

49. Ωστόσο, η δοθείσα από το Δικαστήριο ερμηνεία μιας έννοιας σε ορισμένο ρυθμιστικό τομέα του δικαίου της Ένωσης δεν μπορεί να ισχύσει αυτομάτως σε διαφορετικό τομέα [33]. Όπως επισήμανα αυτή η ερμηνεία λαμβάνεται απλώς υπόψη. Η κατά τις διατάξεις του τμήματος 5 έννοια της «ατομικής συμβάσεως εργασίας» πρέπει να ερμηνεύεται με αναφορά πρωτίστως στο σύστημα και στους σκοπούς της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ και του κανονισμού Βρυξέλλες Ι [34], καθώς και στις αρχές που συνάγονται από τα συστήματα των εθνικών δικαίων [35]. Επομένως, κατά τη χρήση των ανωτέρω νομολογιακών αρχών για την ερμηνεία των κειμένων αυτών επιβάλλεται περίσκεψη. Εξάλλου, σημειώνω ότι, στην απόφαση Holterman, το Δικαστήριο δεν εφάρμοσε την ανωτέρω νομολογία expressis verbis, αλλά αναφέρθηκε σε αυτήν σε ορισμένα μόνο σημεία.

50. Συναφώς, επισημαίνω ότι τα τρία κριτήρια που υιοθέτησε το Δικαστήριο στην απόφαση Danosa [36] ώστε να κρίνει ότι μέλος της διοικήσεως εταιρίας είναι «εργαζόμενος» κατά την έννοια της οδηγίας 92/85, συντρέχουν για τη συντριπτική πλειονότητα των μελών της διοικήσεως εταιρίας. Πράγματι, κατά κανόνα, ένα μέλος της διοικήσεως πράγματι (1) είναι «ενσωματωμένο» στην εταιρία, (2) οφείλει να λογοδοτεί σε άλλο όργανο –διοικητικό ή εποπτικό συμβούλιο, συνέλευση των εταίρων, κ.λπ.– και (3) μπορεί να παυθεί από το όργανο αυτό.

51. Μολονότι το Δικαστήριο, στις αποφάσεις Danosa [37] και Balkaya [38], αποφάσισε να επεκτείνει στα μέλη των οργάνων διοικήσεως εταιρίας την προστασία που παρέχουν οι οδηγίες εναρμονίσεως της Ένωσης έναντι των απολύσεων, η μεταφορά της συλλογιστικής των αποφάσεων αυτών στους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας που καθιερώνονται από τον κανονισμό Βρυξέλλες Ι και τη Σύμβαση του Λουγκάνο ΙΙ θα είχε ως συνέπεια μεγάλο μέρος των διαφορών μεταξύ της εταιρίας και των μελών της διοικήσεώς της να αντιμετωπίζεται υπό το πρίσμα της έννοιας της «ατομικής συμβάσεως εργασίας» και, επομένως, να υπάγεται στις διατάξεις του τμήματος 5.

52. Συναφώς, επιβάλλεται η υπόμνηση ότι, στα εθνικά συστήματα των κρατών μελών, η σχέση μεταξύ της εταιρίας και των μελών της διοικήσεως δεν υπάγεται στο εργατικό δίκαιο αλλά στο *δίκαιο των εταιριών*. Τα μέλη της διοικήσεως είναι όργανα της εταιρίας. Τα καθήκοντα τους καθώς και οι εξ αυτών απορρέουσες εξουσίες και υποχρεώσεις προκύπτουν από το καταστατικό της εταιρίας και από τις σχετικές διατάξεις του νόμου. Βεβαίως, σε ορισμένα κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων και το

30 Απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2010, Danosa (C-232/09, EU:C:2010:674, σκέψεις 48 έως 51).

31 Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2015 (C-229/14, EU:C:2015:455, σκέψεις 37 έως 41).

32 Οδηγία του Συμβουλίου, της 20ής Ιουλίου 1998, για προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών που αφορούν τις ομαδικές απολύσεις (ΕΕ 1998, L 255, σ. 16).

33 Πρβλ. απόφαση της 23ης Απριλίου 2009, Falco Privatstiftung και Rabitsch (C-533/07, EU:C:2009:257, σκέψεις 33 έως 40), καθώς και προτάσεις μου στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Nogueira κ.λπ. (C-168/16 και C-169/16, EU:C:2017:312, σημείο 112).

34 Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón στην υπόθεση Holterman Ferho Exploitatie κ.λπ. (C-47/14, EU:C:2015:309, σημείο 25).

35 Πρβλ. αποφάσεις της 3ης Οκτωβρίου 2013, Schneider (C-386/12, EU:C:2013:633, σκέψη 18), της 19ης Δεκεμβρίου 2013, Corman-Collins (C-9/12, EU:C:2013:860, σκέψη 28), και της 14ης Ιουλίου 2016, Granarolo (C-196/15, EU:C:2016:559, σκέψη 23).

36 Απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2010 (C-232/09, EU:C:2010:674).

37 Απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2010 (C-232/09, EU:C:2010:674).

38 Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2015 (C-229/14, EU:C:2015:455).

Ηνωμένο Βασίλειο, το μέλος της διοικήσεως και η εταιρία μπορούν να οριοθετήσουν τα αντίστοιχα δικαιώματα και υποχρεώσεις τους βάσει συμβάσεως –η οποία μπορεί να είναι σύμβαση διαχειρίσεως, εντολής ή εργασίας[39]. Παρά ταύτα, το δίκαιο των εταιριών παραμένει στον πυρήνα της σχέσεώς τους.

53. Ειδικότερα, οι διαφορές σχετικά με την ευθύνη των διευθυντικών στελεχών έναντι της εταιρίας και των μετόχων της, που είναι το υπόβαθρο της υπό κρίση υποθέσεως, εμπίπτουν στο εταιρικό δίκαιο και διέπονται εν γένει, στο δίκαιο των κρατών μελών, από ειδικές διατάξεις οι οποίες ρυθμίζουν τις προϋποθέσεις και την έκταση της ευθύνης αυτής[40].

54. Μια τόσο πρόδηλη απόκλιση μεταξύ των χαρακτηρισμών που δίδονται κατά το εθνικό δίκαιο και των χαρακτηρισμών για τους σκοπούς της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ και του κανονισμού Βρυξέλλες Ι δεν θα διευκόλυνε την εφαρμογή των κειμένων αυτών ούτε την προβλεψιμότητα των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας που αυτά καθιερώνουν. Επιπλέον, τα πρακτικά μειονεκτήματα που θα προέκυπταν από τη γενικευμένη εφαρμογή του τμήματος 5 στα μέλη της διοικήσεως εταιριών δεν συνάδουν με την ιδιαιτερότητα των διαφορών σχετικά με την ευθύνη των εν λόγω μελών της διοικήσεως και δεν συνάδουν με τον σκοπό της ορθής απονομής της δικαιοσύνης. Στον τομέα αυτό, η αλληλέγγυα ευθύνη των μελών της διοικήσεως για τις ζημίες που προκαλούνται εις βάρος της εταιρίας κατά τη διαχείριση είναι συνήθης λύση[41]. Ωστόσο, κατ' εφαρμογήν του τμήματος 5, έκαστο εκ των προσώπων αυτών θα έπρεπε να εναχθεί χωριστά ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου κατοικίας του, χωρίς να είναι δυνατό η διαφορά να αχθεί ενώπιον ενός και του αυτού δικαστηρίου.

55. Επιπλέον, υπενθυμίζω ότι οι κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας του κανονισμού Βρυξέλλες Ι και, κατ' επέκταση, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ πρέπει να ερμηνεύονται κατά τρόπο συνεπή προς τους κανόνες συγκρούσεως νόμων που καθιερώνει ο κανονισμός Ρώμη Ι[42]. Ο κανονισμός αυτός, μολονότι στο άρθρο του 8 περιλαμβάνει διατάξεις σχετικά με τις «ατομικές συμβάσεις εργασίας», ορίζει περαιτέρω, στο άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο στ', ότι «τα ζητήματα που εμπίπτουν στο δίκαιο των εταιρειών», όπως μεταξύ άλλων αυτά που αφορούν την «εσωτερική λειτουργία» των εταιριών, αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής του.

56. Συναφώς, γίνεται εν γένει δεκτό ότι στην κατηγορία αυτή εμπίπτουν τα ζητήματα που αφορούν τις εξουσίες και τη λειτουργία των οργάνων της εταιρίας, συμπεριλαμβανομένων των μελών της διοικήσεως, και την ευθύνη τους έναντι της εταιρίας και των μετόχων ή των εταίρων σε περίπτωση καταχρηστικής ασκήσεως των εξουσιών αυτών[43]. Λαμβανομένης υπόψη αυτής της εξαιρέσεως που προβλέπει ο κανονισμός Ρώμη Ι, το εφαρμοστέο δίκαιο για τα ζητήματα αυτά *καθορίζεται με βάση τους κανόνες συγκρούσεως νόμων εκάστου κράτους μέλους*.

39 Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón στην υπόθεση Holterman Ferho Exploitatie κ.λπ. (C-47/14, EU:C:2015:309, υποσημείωση 28). Βλ. Companies Act 2006, Part 10, Chapter 5, § 227, με τίτλο «Director's service contracts». Αντιθέτως, σε άλλα κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων στη Γαλλία, η σώρευση της ιδιότητας μέλους της διοικήσεως και συμβάσεως εργασίας είναι δυνατή μόνον εάν το διευθυντικό στέλεχος ασκεί διακριτά τεχνικά καθήκοντα, δυνάμενα να διαχωριστούν από τα καθήκοντα που είναι σύμφυτα με την εν λόγω ιδιότητα. Τότε ο ενδιαφερόμενος υπόκειται, κατά περίπτωση, σε *δύο αυτοτελή καθεστώτα*: ως προς τα διευθυντικά του καθήκοντα υπόκειται στους κανόνες του εταιρικού δικαίου, ενώ ως προς τα καθήκοντά του ως εργαζομένου υπόκειται στους προστατευτικούς κανόνες του εργατικού δικαίου, λαμβάνει δε δύο διακριτές αμοιβές. Βλ. Bavozet, F., «Dirigeants salariés et assimilés. – Affiliation au régime des salariés. – Conditions de cumul d'un contrat de travail et d'un mandat social», *JurisClasseur*, τόμος S-7510, 7 Φεβρουαρίου 2018.

40 Βλ., για παράδειγμα, άρθρο L 223-22 του γαλλικού code de commerce (εμπορικού κώδικα), άρθρα 236 επ. του ισπανικού Ley de Sociedades de Capital (νόμου περί κεφαλαιουχικών εταιριών), της 2ας Ιουλίου 2010 (BOE αριθ. 161, της 3ης Ιουλίου 2010, σ. 58472), και άρθρα 361 και 363 έως 365 του Selskabsloven (δανικού νόμου περί εταιριών). Οι κανόνες αυτοί εναρμονίστηκαν, εν μέρει, δυνάμει των άρθρων 106 και 152 της οδηγίας (ΕΕ) 2017/1132 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 2017, σχετικά με ορισμένες πτυχές του εταιρικού δικαίου (ΕΕ 2017, L 169, σ. 46). Βλ., επίσης, άρθρο 51 του κανονισμού (ΕΚ) 2157/2001 του Συμβουλίου, της 8ης Οκτωβρίου 2001, περί του καταστατικού της ευρωπαϊκής εταιρίας (SE) (ΕΕ 2001, L 294, σ. 1).

41 Βλ., ενδεικτικώς, άρθρο L 223-22 του γαλλικού εμπορικού κώδικα και άρθρο 237 του ισπανικού νόμου περί κεφαλαιουχικών εταιριών.

42 Κανονισμός (ΕΚ) 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι) (ΕΕ 2008, L 177, σ. 6). Βλ. αιτιολογική σκέψη 7 του εν λόγω κανονισμού καθώς και απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2016, ERGO Insurance και Gjensidige Baltic (C-359/14 και C-475/14, EU:C:2016:40, σκέψεις 43 έως 45).

43 Γίνεται επίσης γενικά δεκτό ότι τα ζητήματα αυτά ρυθμίζονται από τη lex societatis. Βλ. προαναφερθείσα έκθεση Giuliano-Lagarde, σ. 12· Cour de Cassation (Ακυρωτικό, Γαλλία), 1ο τμήμα αστικών υποθέσεων, 1 Ιουλίου 1997, αριθ. 95-15.262, M. X c. Société Africatours· Cohen, D., «La responsabilité civile des dirigeants sociaux en droit international privé», *Revue critique de droit international privé*, 2003, σ. 585, και Menjucq, M., *Droit international et européen des sociétés*, L.G.D.J, Παρίσι, 2011, 3η έκδ., σ. 116 και 117.

57. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, διατηρώ σοβαρές αμφιβολίες ως προς το αν ο νομοθέτης της Ένωσης και οι συντάκτες της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ είχαν την πρόθεση να επεκτείνουν την εφαρμογή του τμήματος 5 στις διαφορές σχετικά με την αστική ευθύνη των μελών της διοικήσεως εταιρίας. Εξάλλου, τα διακυβευόμενα συμφέροντα είναι εντελώς διαφορετικά από εκείνα που ανακύπτουν στο πλαίσιο της ευθύνης των εργαζομένων έναντι των εργοδοτών τους. Η επιδιωκόμενη ισορροπία δεν είναι η ίδια, οι δε κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου συμβάλλουν στην επίτευξη της εν λόγω ισορροπίας [44].

58. Με άλλα λόγια, για τους σκοπούς των διατάξεων του τμήματος 5, δεν μπορεί να γίνει δεκτή ίδια ερμηνεία της έννοιας της «εξαρτήσεως» με εκείνη που υιοθέτησε το Δικαστήριο στις αποφάσεις Danosa [45] και Balkaya [46], με κίνδυνο να δημιουργηθεί σύγχυση μεταξύ των κανόνων του εργατικού δικαίου και των κανόνων του δικαίου των εταιριών, η οποία δύναται μεν να δικαιολογηθεί στο πλαίσιο των ως άνω αποφάσεων, αλλά ουδόλως σκόπιμη θα ήταν στο πλαίσιο των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας που καθιερώνει η Σύμβαση του Λουγκάνο ΙΙ.

59. Η ερμηνεία που προτείνω στα σημεία 45 έως 47 των παρουσών προτάσεων δεν κλονίζεται ούτε από το επιχείρημα των εναγομένων της κύριας δίκης ότι οι κανόνες του τμήματος 5 δεν διακρίνουν μεταξύ κατηγοριών εργαζομένων. Ειδικότερα, δεν προτείνω στο Δικαστήριο να προβεί σε διακρίσεις μεταξύ εξαρτημένων εργαζομένων οι οποίες δεν προβλέφθηκαν από τους συντάκτες της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ. Προτείνω απλώς, για τους σκοπούς των ειδικών κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας της Συμβάσεως αυτής, να γίνει δεκτή μια ερμηνεία της έννοιας της «εξαρτήσεως» για την εφαρμογή του τμήματος αυτού, η οποία λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες του εταιρικού δικαίου και των εταιρικών οργάνων.

60. Με βάση τις προηγηθείσες σκέψεις, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει στο δεύτερο ερώτημα την απάντηση ότι μέλος της διοικήσεως εταιρίας που διαθέτει πλήρη έλεγχο και πλήρη αυτονομία όσον αφορά την καθημερινή διαχείριση των υποθέσεων της εταιρίας την οποία εκπροσωπεί και όσον αφορά την εκτέλεση των καθηκόντων του δεν τελεί σε σχέση εξαρτήσεως με την εν λόγω εταιρία και, επομένως, δεν έχει με την εταιρία αυτή «ατομική σύμβαση εργασίας» κατά την έννοια του άρθρου 18, παράγραφος 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ. Το γεγονός ότι οι μέτοχοι της εταιρίας έχουν την εξουσία να ανακαλέσουν το εν λόγω μέλος της διοικήσεως δεν θέτει εν αμφιβόλω την ερμηνεία αυτή.

Γ. Επί του κριτηρίου βάσει του οποίου διαπιστώνεται αν ορισμένη αγωγή αφορά «διαφορά» από ατομική σύμβαση εργασίας (πρώτο και τρίτο ερώτημα)

61. Αν το Δικαστήριο κρίνει, όπως προτείνω, ότι δεν είναι δυνατόν να υφίστανται «ατομικές συμβάσεις εργασίας», κατά την έννοια του άρθρου 18, παράγραφος 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, μεταξύ μελών της διοικήσεως, τόσο ισχυρών όσο ήταν οι εναγόμενοι της κύριας δίκης, και των εταιριών για τις οποίες αυτοί ασκούσαν τα καθήκοντά τους, τότε, κατά λογική συνέπεια, η απάντηση στο πρώτο και στο τρίτο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου παρέλκει. Συνεπώς, εξετάζω τα ερωτήματα αυτά μόνον επικουρικώς.

44 Πρόκειται για λεπτή στάθμιση μεταξύ, αφενός, του σκοπού προστασίας των συμφερόντων των εταίρων και διασφαλίσεως της εμπιστοσύνης που απαιτείται για την ομαλή λειτουργία των επιχειρήσεων, μέσω της εξασφαλίσεως της εύλογης συμπεριφοράς των μελών της διοικήσεως εταιρίας επί ποινή ευθύνης και κυρώσεων, και, αφετέρου, της ανάγκης να μην παρακωλύεται η διοίκηση των εταιριών λόγω της συστηματικής και υπέρμετρης στοιχειοθέτησης ευθύνης, δεδομένου ότι η άσκηση διοικήσεως προϋποθέτει την ανάληψη κινδύνων. Βλ. Guyon, Y., «Responsabilité civile des dirigeants», *JurisClasseur Sociétés Traité*, § 1 και εκεί μνημονευόμενη θεωρία.

45 Απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2010 (C-232/09, EU:C:2010:674).

46 Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2015 (C-229/14, EU:C:2015:455).

62. Κατόπιν της ανωτέρω διευκρινίσεως, υπενθυμίζω ότι, εν προκειμένω, οι αγωγές που άσκησε η Arcadia κατά των εναγομένων της κύριας δίκης θεμελιώνονται, κατ' ουσίαν, στο αδίκημα της οργανωμένης συμφωνίας με χρήση παράνομων μέσων (unlawful means conspiracy) και στο αδίκημα της παραβάσεως της υποχρεώσεως πίστεως (breach of fiduciary duty). Στο αγγλικό δίκαιο, αυτές οι νομικές βάσεις είναι *αδικοπρακτικής* φύσεως (tort).

63. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο, με το πρώτο και το τρίτο ερώτημά του, ζητεί να πληροφορηθεί αν η αγωγή που ασκείται μεταξύ των μερών «ατομικής συμβάσεως εργασίας» και θεμελιώνεται σε τέτοιες αδικοπρακτικές νομικές βάσεις δύναται να εμπίπτει στο τμήμα 5 και, εάν ναι, με βάση ποια κριτήρια.

64. Κατά την Arcadia, το τμήμα 5 δεν έχει εφαρμογή στις εν λόγω αγωγές, διότι αυτές *δεν στηρίζονται σε υποχρέωση που απορρέει από τις συμβάσεις εργασίας των εναγομένων της κύριας δίκης*[47], αλλά στην παράβαση νομίμων υποχρεώσεων *που ισχύουν ανεξάρτητα από τις συμβάσεις αυτές*. Ειδικότερα, το εν λόγω τμήμα, ως εκ της φύσεώς του, αποτελεί υποδιαίρεση της κατηγορίας «διαφορές εκ συμβάσεως» του άρθρου 5, σημείο 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ. Η αγωγή που θεμελιώνεται σε τέτοιου είδους νομικές βάσεις αφορά «ενοχές εξ αδικοπραξίας», κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 3, της Συμβάσεως αυτής, και άρα αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω τμήματος.

65. Αντιθέτως, οι εναγόμενοι της κύριας δίκης υποστηρίζουν ότι, για τους σκοπούς εφαρμογής του τμήματος 5, αποφασιστικό κριτήριο είναι το κατά πόσον, ανεξάρτητα από τον ουσιαστικού δικαίου κανόνα στον οποίο θεμελιώνει την αγωγή του ο εργοδότης, η προσαπτόμενη συμπεριφορά *ενδέχεται να αποτελεί παράβαση των συμβατικών υποχρεώσεων* που απορρέουν από την ατομική σύμβαση εργασίας, την οποία θα μπορούσε να προβάλει[48]. Αυτό συμβαίνει εν προκειμένω. Συναφώς, δεν αμφισβητείται ότι η Arcadia μπορούσε να θεμελιώσει τις αγωγές της σε παράβαση ρητών ή σιωπηρών συμβατικών υποχρεώσεων (breach of express and/or implied contractual duties) που απέρρεαν από τις συμβάσεις εργασίας των ενδιαφερομένων[49]. Επομένως, κατά την άποψή τους, το εν λόγω τμήμα θα είχε εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης.

66. Λαμβανομένων υπόψη των επιχειρημάτων των διαδίκων της κύριας δίκης, και προκειμένου να δώσω διεξοδική απάντηση στα ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου, θεωρώ σκόπιμο, καταρχάς, να αναφερθώ εν γένει στην προβληματική των αγωγών εξ αδικοπραξίας που ασκούνται μεταξύ αντισυμβαλλομένων και να εκθέσω τι ισχύει συναφώς στο πλαίσιο του άρθρου 5, σημείο 1, και του άρθρου 5, σημείο 3, του κανονισμού Βρυξέλλες Ι και της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ (1). Ακολούθως, θα εκθέσω τους λόγους για τους οποίους φρονώ ότι, όσον αφορά το τμήμα 5, επιβάλλεται διαφορετική λύση (2).

1. Η προβληματική των αγωγών εξ αδικοπραξίας που ασκούνται μεταξύ αντισυμβαλλομένων

67. Στο πεδίο της αστικής ευθύνης, η διάκριση μεταξύ του τι εμπίπτει στις διαφορές εκ συμβάσεως και τι στις ενοχές εξ αδικοπραξίας εξαρτάται, θεωρητικώς, από τη φύση της ενοχής που επικαλείται ο ενάγων εναντίον του εναγομένου. Εν ολίγοις, πρέπει να εξεταστεί αν η εν λόγω ενοχή απορρέει από την παράβαση καθήκοντος ευθέως προκύπτοντος από τον νόμο και αντιτάξιμου έναντι πάντων (οπότε πρόκειται για ενοχή εξ αδικοπραξίας) ή από τη σύμπτωση των βουλήσεων δύο προσώπων (οπότε πρόκειται για ενοχή εκ συμβάσεως)[50].

47 Κριτήριο που μνημονεύεται, κατ' ουσίαν, στο πρώτο και στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα, υπό β'.

48 Κριτήριο που μνημονεύεται, κατ' ουσίαν, στο πρώτο και στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα, υπό α'.

49 Αυτό είχε πράξει άλλωστε ο όμιλος στο εισαγωγικό δικόγραφό του, αλλά αναθεώρησε τη θέση του αφότου οι εναγόμενοι επικαλέστηκαν την εφαρμογή του τμήματος 5.

50 Εξυπακούεται ότι όλες οι ενοχές *ανάγονται εν τέλει στον νόμο*, εφόσον καμία εξ αυτών δεν θα υφίστατο αν ο νόμος δεν το επέτρεπε (μέσω κανόνων από τους οποίους προκύπτει η δεσμευτική ισχύς και το κύρος των συμβάσεων, κ.λπ.).

68. Ενίοτε όμως η ίδια ζημιογόνος συμπεριφορά συνιστά, ταυτόχρονα, και παράβαση συμβατικής υποχρεώσεως και παράβαση νομίμου καθήκοντος αντιτάξιμου έναντι πάντων. Τότε συντρέχει *συρροή ευθυνών* (ή συρροή συμβατικών και αδικοπρακτικών ενοχών).

69. Η απάτη που προσάπτει ο όμιλος Arcadia στους εναγομένους της κύριας δίκης δημιουργεί τέτοια συρροή ευθυνών. Πράγματι, στο αγγλικό δίκαιο υφίσταται γενικό καθήκον που αφορά την απαγόρευση οργανωμένης συμφωνίας με σκοπό τη ζημία τρίτου. Η παράβαση του καθήκοντος αυτού συνιστά αστικό αδίκημα (tort of conspiracy). Ανεξαρτήτως τούτου, το γεγονός ότι εργαζόμενος ζημιώνει τον εργοδότη του συνιστά παράβαση της συμβατικής υποχρεώσεως πίστεως. Επομένως, η ζημιογόνος συμπεριφορά δημιουργεί, δυνητικώς, δύο διακριτά είδη ευθύνης.

70. Σε περίπτωση τέτοιας συρροής ευθυνών, ορισμένα εθνικά συστήματα, όπως το αγγλικό, παρέχουν στον ενάγοντα την *επιλογή* να θεμελιώσει την αγωγή του εναντίον του αντισυμβαλλομένου του στην ευθύνη εξ αδικοπραξίας και/ή στη συμβατική ευθύνη[51]. Αντιθέτως, άλλα συστήματα, όπως το γαλλικό, *αποκλείουν κατ' αρχήν την επιλογή αυτή*, με βάση τον λεγόμενο κανόνα της «απαγορεύσεως της σωρεύσεως»: ο ενάγων δεν δύναται να επικαλεστεί εξωσυμβατική ενοχή έναντι του αντισυμβαλλομένου του όταν τα πραγματικά περιστατικά τα οποία επικαλείται συνιστούν και παράβαση συμβατικής υποχρεώσεως.

71. Ο κανονισμός Βρυξέλλες Ι και η Σύμβαση του Λουγκάνο ΙΙ επαναλαμβάνουν τη διάκριση μεταξύ «διαφορ[ών] εκ συμβάσεως» (άρθρο 5, σημείο 1) και «ενοχ[ών] εξ αδικοπραξίας» (άρθρο 5, σημείο 3) και καθιερώνουν διαφορετικούς κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας ανάλογα με το αν η αγωγή εμπίπτει στη μία ή στην άλλη από τις κατηγορίες αυτές. Το ζήτημα της συρροής ευθυνών αφορά, συνεπώς, και τα εν λόγω κείμενα. Στο πλαίσιο αυτό, ανακύπτει το ερώτημα αν η επιλογή του ενάγοντος να θεμελιώσει την αγωγή του κατά του αντισυμβαλλομένου του στη συμβατική ευθύνη και/ή στην ευθύνη εξ αδικοπραξίας είναι καθοριστική για τη διεθνή δικαιοδοσία του δικαστηρίου.

72. Το Δικαστήριο ασχολήθηκε για πρώτη φορά με το ζήτημα αυτό στην απόφαση Καλφέλης[52]. Η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η εν λόγω απόφαση αφορούσε ιδιώτη που στρεφόταν κατά της τράπεζάς του με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που είχε υποστεί στο πλαίσιο χρηματιστηριακών πράξεων, το οποίο θεμελιωνόταν σωρευτικώς σε (1) συμβατική ευθύνη, (2) ευθύνη εξ αδικοπραξίας και (3) αδικαιολόγητο πλουτισμό (οιονεί αδικοπραξία). Μεταξύ άλλων, ετίθετο το ερώτημα αν το δικαστήριο το οποίο ήταν αρμόδιο να αποφανθεί επί της ευθύνης εξ αδικοπραξίας με βάση το άρθρο 5, σημείο 3, της Συμβάσεως των Βρυξελλών ήταν επίσης αρμόδιο να αποφανθεί και επί της συμβατικής και επί της οιονεί αδικοπρακτικής βάσεως της ευθύνης.

73. Συναφώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι η «ενοχ[ή] εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας» πρέπει να θεωρηθεί ως αυτοτελής έννοια που περιλαμβάνει «κάθε απαίτηση με την οποία τίθεται ζήτημα ευθύνης του εναγομένου και δεν αφορά "διαφορές εκ συμβάσεως" κατά την έννοια του άρθρου 5, [σημείο] 1», της Συμβάσεως των Βρυξελλών. Αυτό το χωρίο, αν απομονωθεί, δημιουργεί μάλλον την εντύπωση ότι η επιλογή του ενάγοντος να θεμελιώσει την αγωγή του κατά του αντισυμβαλλομένου του στην ευθύνη εξ αδικοπραξίας δεν ασκεί επιρροή όσον αφορά τη διεθνή δικαιοδοσία: η αγωγή εμπίπτει, σε κάθε περίπτωση, στην κατηγορία «διαφορές εκ συμβάσεως». Ωστόσο, το Δικαστήριο διευκρίνισε «ότι δικαστήριο που είναι αρμόδιο, δυνάμει του άρθρου 5, [σημείο] 3, [της εν λόγω Συμβάσεως,] να κρίνει το κεφάλαιο μιας αγωγής που στηρίζεται σε ενοχή εξ αδικοπραξίας δεν είναι αρμόδιο να κρίνει τα υπόλοιπα κεφάλαια της ιδίας αγωγής που δεν στηρίζονται σε ενοχές εξ αδικοπραξίας»[53].

51 Στο ουσιαστικό δίκαιο των κρατών μελών, η συμβατική ευθύνη και η ευθύνη εξ αδικοπραξίας ενδέχεται να υπόκεινται σε διαφορετικό καθεστώς όσον αφορά το βάρος αποδείξεως, την έκταση της οφειλόμενης αποζημιώσεως, την παραγραφή, κ.λπ. Επομένως, ο ενάγων μπορεί να έχει συμφέρον να επιλέξει τη μία ή την άλλη οδό.

52 Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988 (189/87, EU:C:1988:459).

53 Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, Καλφέλης (189/87, EU:C:1988:459, σκέψεις 16 έως 19).

74. Το Δικαστήριο, στην απόφαση αυτή, παρά την κάπως διφορούμενη απάντησή του, φαίνεται να έκρινε ότι ως εμπίπτουσα στις «διαφορές εκ συμβάσεως» ή στις «ενοχές εξ αδικοπραξίας» πρέπει να χαρακτηριστεί καθεμία από τις νομικές βάσεις που επικαλείται ο ενάγων, δηλαδή οι διάφοροι ουσιαστικού δικαίου κανόνες που αποτελούν την *αιτία* των αξιώσεών του. Επομένως, η διεθνής δικαιοδοσία ενδέχεται να διαφέρει ανάλογα με τον ουσιαστικό κανόνα που επικαλείται ο ενάγων[54]. Διευκρινίζω ότι, για τους σκοπούς του κανονισμού Βρυξέλλες Ι ή της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, το ζητούμενο δεν είναι να δοθεί ο χαρακτηρισμός τον οποίο επιτάσσει το εθνικό δίκαιο. Κατά το Δικαστήριο, ο κανόνας του οποίου γίνεται επίκληση παραπέμπει, στην πραγματικότητα, σε ορισμένη ενοχή. Αυτή η ενοχή πρέπει, για τους σκοπούς των ανωτέρω κειμένων, να χαρακτηριστεί, *αυτοτελώς*, ως «συμβατική» –εφόσον είναι ελευθέρως αναληφθείσα μεταξύ των μερών[55]– ή ως «εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας» –εφόσον δεν εμπίπτει στην πρώτη κατηγορία. Όταν ο ενάγων, στο πλαίσιο της ίδιας αγωγής, επικαλείται διαφορετικές νομικές βάσεις, τότε προβάλλει αξιώσεις από διαφορετικές ενοχές –εκ συμβάσεως, εξ αδικοπραξίας, κ.λπ.–, οι οποίες ενδέχεται να εμπίπτουν στη δικαιοδοσία διαφορετικών δικαστηρίων[56].

75. Το Δικαστήριο εξέτασε εκ νέου το ζήτημα αυτό στην απόφαση Brogsitter[57]. Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση αυτή, ένας ιδιώτης ζητούσε από τους αντισυμβαλλομένους του αποζημίωση βάσει, μεταξύ άλλων, ευθύνης εξ αδικοπραξίας, με θεμέλιο τους κανόνες της γερμανικής νομοθεσίας κατά του αθέμιτου ανταγωνισμού. Στο πλαίσιο αυτό, τους προσήπτε, ειδικότερα, ότι είχαν παραβεί την υποχρέωση αποκλειστικότητας που απέρρεε από τη σύμβασή τους. Το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί του χαρακτηρισμού που άρμοζε στις αξιώσεις αυτές κατά την έννοια του κανονισμού Βρυξέλλες Ι.

76. Το Δικαστήριο, εκκινώντας από την κρίση της αποφάσεως Καλφέλης[58] ότι η ενοχή «εξ αδικοπραξίας» περιλαμβάνει κάθε αξίωση λόγω ευθύνης του εναγομένου η οποία δεν απορρέει «εκ συμβάσεως», έκρινε ότι, προκειμένου να υπαχθούν οι επίμαχες αξιώσεις στη μία ή στην άλλη από τις κατηγορίες αυτές, έπρεπε να εξεταστεί «αν οι οικείες ενοχές είναι, ανεξαρτήτως του χαρακτηρισμού τους κατά το εθνικό δίκαιο, *συμβατικής φύσεως*»[59].

77. Κατά το Δικαστήριο, για να συναχθεί τέτοιο συμπέρασμα «πρέπει η συμπεριφορά που προσάπτεται να μπορεί να θεωρηθεί ως παράβαση συμβατικών υποχρεώσεων, όπως αυτές ορίζονται βάσει του αντικειμένου της οικείας συμβάσεως»[60], και ότι «[τ]ούτο ισχύει a priori στην περίπτωση όπου η ερμηνεία της συμβάσεως […] παρίσταται απολύτως αναγκαία προκειμένου να διαπιστωθεί αν η [προσαπτόμενη συμπεριφορά] είναι θεμιτή ή, αντιθέτως, αθέμιτη»[61]. Επομένως, απόκειται στο εθνικό

54 Εξάλλου, αργότερα το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την προσέγγιση αυτή. Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 16ης Μαΐου 2013, Melzer (C-228/11, EU:C:2013:305, σκέψη 21). Βλ., επίσης, Zogg, S., «Accumulation of Contractual and Tortious Causes of Action Under the Judgments Regulation», *Journal of Private International Law*, 9:1, σ. 39-76, ιδίως σ. 42 και 43.

55 Απόφαση της 17ης Ιουνίου 1992, Handte (C-26/91, EU:C:1992:268, σκέψη 15).

56 Με βάση αυτή την προσέγγιση, στην υπό κρίση υπόθεση, οι διάφορες αξιώσεις (claims) της Arcadia εναντίον των εναγομένων της κύριας δίκης στηρίζονται σε διάφορες αιτίες –breach of fiduciary duty, conspiracy, κ.λπ.–, καθεμία εκ των οποίων χρήζει ξεχωριστού χαρακτηρισμού. Συναφώς, το αδίκημα της conspiracy παραπέμπει, όπως προεκτέθηκε, στην παράβαση νομίμου καθήκοντος αντιτάξιμου έναντι πάντων και, συνεπώς, εμπίπτει στις «ενοχές εξ αδικοπραξίας». Αντιθέτως, το αδίκημα της breach of fiduciary duty αποτελεί αιτία που εμπίπτει στις «διαφορές εκ συμβάσεως». Πράγματι, οι επίμαχες υποχρεώσεις πίστεως είχαν αναληφθεί ελευθέρως από τους εναγομένους της κύριας δίκης έναντι της Arcadia (βλ. σημείο 39 των παρουσών προτάσεων).

57 Απόφαση της 13ης Μαρτίου 2014 (C-548/12, EU:C:2014:148).

58 Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988 (189/87, EU:C:1988:459, σκέψη 17).

59 Απόφαση της 13ης Μαρτίου 2014, Brogsitter (C-548/12, EU:C:2014:148, σκέψεις 20 και 21) (η υπογράμμιση δική μου).

60 Απόφαση της 13ης Μαρτίου 2014, Brogsitter (C-548/12, EU:C:2014:148, σκέψη 24). Η σκέψη αυτή επαναλαμβάνεται, κατ' ουσίαν, στην απάντηση που περιέχεται στη σκέψη 29 της αποφάσεως καθώς και στο διατακτικό της.

61 Απόφαση της 13ης Μαρτίου 2014, Brogsitter (C-548/12, EU:C:2014:148, σκέψη 25).

δικαστήριο να «κρίνει αν η […] αγωγή έχει ως αντικείμενο την αποκατάσταση ζημίας η οποία θα μπορούσε ευλόγως να θεωρηθεί ότι οφείλεται[62] σε προσβολή των δικαιωμάτων ή παράβαση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη σύμβαση […], όπερ θα σήμαινε ότι η εξέταση της συμβάσεως θα ήταν απολύτως αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς»[63].

78. Κατά την άποψή μου, η απόφαση Brogsitter[64] σηματοδοτεί απόκλιση από την προσέγγιση που υιοθετήθηκε στην απόφαση Καλφέλης[65]. Ειδικότερα, το Δικαστήριο φαίνεται ότι μετέβαλε την οπτική του στο πλαίσιο του χαρακτηρισμού για τους σκοπούς των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας του άρθρου 5, σημείο 1, και του άρθρου 5, σημείο 3, του κανονισμού Βρυξέλλες Ι και της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ. Ενόψει αυτού του χαρακτηρισμού, δεν έλαβε ως αφετηρία την *ουσιαστική νομική βάση* που επικαλείται ο ενάγων, αλλά βασίστηκε στα *πραγματικά περιστατικά που στηρίζουν την αγωγή*. Ο τρόπος με τον οποίο ο ενάγων διατυπώνει το αίτημά του δεν φαίνεται να ασκεί επιρροή στο πλαίσιο της εν λόγω αναλύσεως.

79. Ωστόσο, το ακριβές περιεχόμενο της αποφάσεως Brogsitter[66] είναι αβέβαιο. Συναφώς, ο όμιλος Arcadia υποστηρίζει ότι το «κριτήριο Brogsitter» περιλαμβάνεται στη σκέψη 25 αυτής της αποφάσεως: η αγωγή αφορά «διαφορές εκ συμβάσεως» όταν *η ερμηνεία της συμβάσεως παρίσταται απολύτως αναγκαία προκειμένου να διαπιστωθεί αν η προσαπτόμενη συμπεριφορά είναι θεμιτή ή, αντιθέτως, αθέμιτη από αδικοπρακτικής απόψεως*. Συμμερίζομαι την ανάλυση αυτή. Κατά τη γνώμη μου, το Δικαστήριο θέλησε να χαρακτηρίσει ως «εκ συμβάσεως» τις αγωγές περί ευθύνης εξ αδικοπραξίας το βάσιμο των οποίων εξαρτάται από το περιεχόμενο των συμβατικών υποχρεώσεων των διαδίκων[67].

80. Αντιθέτως, οι εναγόμενοι της κύριας δίκης υποστηρίζουν ότι το «κριτήριο Brogsitter» περιέχεται στις σκέψεις 24 και 29 της εν λόγω αποφάσεως: η αγωγή αφορά «διαφορές εκ συμβάσεως» όταν η προσαπτόμενη συμπεριφορά *μπορεί να θεωρηθεί –ενδέχεται δηλαδή να συνιστά– παράβαση συμβατικών υποχρεώσεων*, είτε ο ενάγων το επικαλείται είτε όχι. Επομένως, δεν ενδιαφέρει κατά πόσον η διαπίστωση του περιεχομένου των συμβατικών υποχρεώσεων είναι αναγκαία προκειμένου να κριθεί η νομιμότητα της προσαπτόμενης συμπεριφοράς από αδικοπρακτικής απόψεως, αλλά κατά πόσον αυτή η συμπεριφορά αντιστοιχεί, ενδεχομένως, στο περιεχόμενο των εν λόγω υποχρεώσεων. Εφόσον η εν λόγω συμπεριφορά ενδέχεται, με βάση τα πραγματικά περιστατικά, να συνιστά ταυτόχρονα και αδικοπραξία και παράβαση συμβατικής υποχρεώσεως, και ο ενάγων μπορούσε ως εκ τούτου να επικαλεστεί τη μία ή την άλλη, τότε, ενόψει του προσδιορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας, υπερισχύει ο χαρακτηρισμός της ως συμβάσεως.

81. Ωστόσο, σε ορισμένες πρόσφατες αποφάσεις, το Δικαστήριο φαίνεται ότι αντιλαμβάνεται την απόφαση Brogsitter[68] όπως και οι εναγόμενοι της κύριας δίκης. Ειδικότερα, στην απόφαση Holterman, η οποία υπενθυμίζω ότι αφορούσε επίσης περίπτωση στην οποία προβάλλονταν διάφορες νομικές βάσεις προς στήριξη της ίδιας αγωγής αποζημιώσεως, το Δικαστήριο έκρινε ότι, προκειμένου να κριθεί αν η αγωγή αυτή αφορούσε «διαφορές εκ συμβάσεως» ή «ενοχές εξ αδικοπραξίας», έπρεπε

62 Στο σημείο αυτό, το Δικαστήριο φαίνεται ότι αντελήφθη την έννοια της «αιτίας» με αναφορά όχι στον ουσιαστικού δικαίου κανόνα που επικαλείται ο ενάγων προς στήριξη της αξιώσεώς του (όπως δηλαδή χρησιμοποιείται η έννοια αυτή στο σημείο 74 των παρουσών προτάσεων), αλλά με αναφορά στα πραγματικά περιστατικά που μνημονεύονται στην αγωγή.

63 Απόφαση της 13ης Μαρτίου 2014, Brogsitter (C-548/12, EU:C:2014:148, σκέψη 26).

64 Απόφαση της 13ης Μαρτίου 2014 (C-548/12, EU:C:2014:148).

65 Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988 (189/87, EU:C:1988:459).

66 Απόφαση της 13ης Μαρτίου 2014 (C-548/12, EU:C:2014:148).

67 Βλ., για μια παρόμοια προσέγγιση, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón στην υπόθεση Holterman Ferho Exploitatie κ.λπ. (C-47/14, EU:C:2015:309, σημείο 48), καθώς και προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στην υπόθεση Granarolo (C-196/15, EU:C:2015:851, σημεία 14 και 18). Ειδικότερα, στις εν λόγω προτάσεις, ο γενικός εισαγγελέας P. Cruz Villalón είχε προτείνει την εφαρμογή αυτού του κριτηρίου και στο τμήμα 5.

68 Απόφαση της 13ης Μαρτίου 2014 (C-548/12, EU:C:2014:148).

να εξακριβωθεί απλώς και μόνον αν η προσαπτόμενη συμπεριφορά *μπορούσε να θεωρηθεί ως παράβαση συμβατικών υποχρεώσεων*[69]. Εντούτοις, το Δικαστήριο περιορίστηκε στο να επιβεβαιώσει το εν λόγω κριτήριο χωρίς να το εφαρμόσει (ή να το εξηγήσει), με αποτέλεσμα να είναι αβέβαιο το περιεχόμενο που ήθελε να δώσει το Δικαστήριο στο κριτήριο αυτό.

82. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει, κατά τη γνώμη μου, ότι η νομολογία του Δικαστηρίου είναι τουλάχιστον αμφίσημη όσον αφορά τον τρόπο εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 1, και του άρθρου 5, σημείο 3, του κανονισμού Βρυξέλλες Ι και της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ σε περίπτωση συρροής ευθυνών. Θα ήταν χρήσιμο το Δικαστήριο να αποσαφηνίσει τη θέση του επί του σημείου αυτού.

83. Για τους σκοπούς του άρθρου 5, σημείο 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 5, σημείο 3, του κανονισμού Βρυξέλλες Ι και της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, και λαμβανομένων υπόψη των επιδιωκόμενων από τα κείμενα αυτά σκοπών της ασφάλειας δικαίου, της προβλεψιμότητας και της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, φρονώ ότι είναι προτιμότερο να προκριθεί η λογική της αποφάσεως Καλφέλης[70] και η αγωγή να χαρακτηρίζεται ως «εκ συμβάσεως» ή ως «εξ αδικοπραξίας» ανάλογα με τη ουσιαστική νομική βάση που επικαλείται ο ενάγων. Το Δικαστήριο θα πρέπει, τουλάχιστον, να ακολουθήσει την αυστηρή ερμηνεία της αποφάσεως Brogsitter[71] που εκτίθεται στο σημείο 79 των παρουσών προτάσεων. Με άλλα λόγια, αν αγωγή που ασκείται μεταξύ αντισυμβαλλομένων δεν θεμελιώνεται σε υποχρέωση απορρέουσα από τη σύμβαση, αλλά στους κανόνες της αστικής ευθύνης εξ αδικοπραξίας, και δεν είναι αναγκαίο να διαπιστωθεί το περιεχόμενο των συμβατικών υποχρεώσεων προκειμένου να κριθεί η νομιμότητα της προσαπτόμενης συμπεριφοράς, τότε η αγωγή αυτή εμπίπτει στο άρθρο 5, σημείο 3, των ως άνω κειμένων[72].

84. Ομολογουμένως, η εξάρτηση της διεθνούς δικαιοδοσίας από την ουσιαστική νομική βάση που επικαλείται ο ενάγων καθιστά εν μέρει δυνατό το forum shopping, καθώς ο τελευταίος μπορεί, έως έναν βαθμό, και μέσω της επικλήσεως των κατάλληλων κανόνων, να επιλέξει το δικάζον δικαστήριο. Επιπλέον, η ίδια ζημιογόνος συμπεριφορά, αν γίνει αντιληπτή από τον ενάγοντα υπό το πρίσμα διαφορετικών νομικών βάσεων, ενδέχεται θεωρητικώς να υπαχθεί στη διεθνή δικαιοδοσία δικαστηρίων διαφορετικών κρατών, με αποτέλεσμα να δημιουργείται κίνδυνος διασπάσεως της διαφοράς. Στο πλαίσιο αυτό, η λύση που προτείνουν οι ενάγουσες της κύριας δίκης αποκλείει το forum shopping, ενώ εμφανίζει το πλεονέκτημα ότι καθιστά δυνατή τη συγκέντρωση των διαφορών που ανακύπτουν στο πλαίσιο της συμβατικής σχέσεως ενώπιον του δικαστηρίου της συμβάσεως.

85. Ωστόσο, η σημασία των προβλημάτων που επισημαίνονται ανωτέρω πρέπει να σχετικοποιηθεί. Ειδικότερα, οι ίδιοι οι συντάκτες της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ και του κανονισμού Βρυξέλλες Ι επέτρεψαν, έως έναν βαθμό, το forum shopping, παρέχοντας στον ενάγοντα επιλογές δωσιδικίας. Σε περίπτωση συρροής ευθυνών, τόσο το δικαστήριο της συμβάσεως όσο και το δικαστήριο της αδικοπραξίας εμφανίζουν στενό σύνδεσμο με τη διαφορά, ενώ τα εν λόγω κείμενα *δεν καθιερώνουν ιεραρχία μεταξύ των δικαστηρίων αυτών*. Όσον αφορά τον κίνδυνο διασπάσεως της διαφοράς, όπως επισήμανε το ίδιο το Δικαστήριο στην απόφαση Καλφέλης[73], ο ενάγων έχει πάντοτε τη δυνατότητα, με βάση το άρθρο 2 των ως άνω κειμένων, να ασκήσει την αγωγή του ενώπιον των δικαστηρίων της κατοικίας του εναγομένου, τα οποία θα είναι αρμόδια να κρίνουν την αγωγή αυτή στο σύνολό της.

69 Απόφαση Holterman, σκέψεις 32 και 71, η οποία μνημονεύει τις σκέψεις 24 έως 27 της αποφάσεως της 13ης Μαρτίου 2014, Brogsitter (C-548/12, EU:C:2014:148). Το Δικαστήριο, μολονότι μνημόνευσε αυτές τις τέσσερις σκέψεις, στηρίχθηκε εν τέλει μόνο στην πρώτη εξ αυτών. Βλ., επίσης, απόφαση της 14ης Ιουλίου 2016, Granarolo (C-196/15, EU:C:2016:559, σκέψη 21).

70 Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988 (189/87, EU:C:1988:459, σκέψη 20).

71 Απόφαση της 13ης Μαρτίου 2014 (C-548/12, EU:C:2014:148).

72 Με βάση την προσέγγιση αυτή, οι αγωγές της Arcadia, στο μέτρο που θεμελιώνονται στο αδίκημα της conspiracy, εμπίπτουν στην εν λόγω κατηγορία, αν υποτεθεί ότι το τμήμα 5 δεν έχει εφαρμογή. Ειδικότερα, δεν είναι αναγκαίο να διαπιστωθεί το περιεχόμενο των συμβατικών υποχρεώσεων των εναγομένων της κύριας δίκης έναντι της Arcadia προκειμένου να κριθεί ότι συμπεριφορά που στοιχειοθετεί το εν λόγω αδίκημα είναι παράνομη.

73 Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988 (189/87, EU:C:1988:459, σκέψη 20).

86. Αναγνωρίζω, επίσης, ότι στη στάθμιση βαρύνει και ένα επιχείρημα πρακτικής φύσεως. Ειδικότερα, ενώ ορισμένα δίκαια, όπως το αγγλικό, επιβάλλουν στους ενάγοντες κανόνες strict pleading, υποχρεώνοντάς τους να αναφέρουν στο δικόγραφο της αγωγής όχι μόνο τα πραγματικά περιστατικά και το αντικείμενο του αιτήματός τους, αλλά και τις νομικές βάσεις στις οποίες στηρίζονται, άλλες έννομες τάξεις, όπως το γαλλικό δίκαιο, δεν επιβάλλουν τέτοια υποχρέωση στους ενάγοντες. Ωστόσο, και σε αυτό το σημείο, επιβάλλεται μια σχετικοποίηση. Το γεγονός ότι ο ενάγων δεν υποχρεούται να αναφέρει τη νομική βάση την οποία επικαλείται δεν σημαίνει ότι, αν φροντίσει να το πράξει, αυτή η νομική βάση δεν πρέπει να ληφθεί υπόψη.

87. Εντούτοις, πέρα από τις προηγηθείσες σκέψεις, η θέση μου αιτιολογείται ουσιωδώς από την επιταγή απλότητας των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας. Υπενθυμίζω ότι ο σκοπός της ασφάλειας δικαίου απαιτεί να μπορεί εύκολα το επιληφθέν εθνικό δικαστήριο να αποφαίνεται επί της διεθνούς δικαιοδοσίας του, χωρίς να είναι υποχρεωμένο να προχωρήσει στην κατ' ουσίαν εξέταση της υποθέσεως [74].

88. Συναφώς, η εξάρτηση της διεθνούς δικαιοδοσίας από τη νομική βάση (ή την ενοχή) που επικαλείται ο ενάγων παρέχει στο επιληφθέν δικαστήριο τη δυνατότητα να εφαρμόσει μια απλή λογική: το εν λόγω δικαστήριο οφείλει, όπως επισήμανα ανωτέρω, να χαρακτηρίσει αυτήν ακριβώς την ενοχή ως «εκ συμβάσεως» ή ως «εξ αδικοπραξίας», κατά την έννοια του κανονισμού Βρυξέλλες Ι ή της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ. Αντιθέτως, η απαίτηση χαρακτηρισμού της αγωγής υπό το πρίσμα των πραγματικών περιστατικών –υπάρχει παράβαση συμβατικής υποχρεώσεως την οποία θα μπορούσε να επικαλεστεί ο ενάγων;– περιπλέκει ουσιωδώς την αποστολή του δικαστηρίου. Όπως υποστηρίζει η Arcadia, αυτή η απαίτηση ισοδυναμεί με επιβολή στο δικαστήριο της υποχρεώσεως να προβεί σε υποθέσεις σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο *θα μπορούσε να είχε συνταχθεί η αγωγή*. Στην πράξη, η εξακρίβωση της ενδεχόμενης αντιστοιχίας μεταξύ της προσαπτόμενης συμπεριφοράς και του περιεχομένου των συμβατικών υποχρεώσεων κατά το στάδιο έρευνας της διεθνούς δικαιοδοσίας δεν είναι πάντα ευχερής. Σε πολλές περιπτώσεις, θα ήταν ιδιαιτέρως δυσχερές για το δικαστήριο να προσδιορίσει, ή και να φανταστεί, ήδη κατά το στάδιο αυτό, το περιεχόμενο των εν λόγω υποχρεώσεων: κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε να διαπιστωθεί ποιο είναι το εφαρμοστέο δίκαιο, βάσει του οποίου προσδιορίζεται όχι μόνον η μέθοδος ερμηνείας της συμβάσεως –ουσιώδης για την εξακρίβωση του περιεχομένου της–, αλλά και όλοι οι όροι που κατά το δίκαιο αυτό ισχύουν για τέτοιου είδους σύμβαση (implied terms). Η δυσχέρεια αυτή θα μπορούσε να θίξει την προβλεψιμότητα των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας.

89. Εξάλλου, υπενθυμίζω ότι, κατ' αρχήν, το επιληφθέν δικαστήριο πρέπει να μπορεί να προσδιορίσει τη δικαιοδοσία του με βάση *μόνον τους ισχυρισμούς του ενάγοντος* [75]. Αντιθέτως, αν το δικαστήριο υποχρεωνόταν να προβεί σε συνολική εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών, αυτό θα σήμαινε, στην πράξη, ότι ο ενάγων θα μπορούσε να παρακάμψει τον κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας για τις «ενοχές εξ αδικοπραξίας» του άρθρου 5, σημείο 3, του κανονισμού Βρυξέλλες Ι και της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, επικαλούμενος απλώς την ύπαρξη συμβάσεως μεταξύ των μερών καθώς και την πιθανή αντιστοιχία μεταξύ της προσαπτόμενης συμπεριφοράς και των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη σύμβαση [76].

74 Αποφάσεις της 3ης Ιουλίου 1997, Benincasa (C-269/95, EU:C:1997:337, σκέψη 27), και της 28ης Ιανουαρίου 2015, Kolassa (C-375/13, EU:C:2015:37, σκέψη 61).

75 Βλ. απόφαση της 28ης Ιανουαρίου 2015, Kolassa (C-375/13, EU:C:2015:37, σκέψη 62).

76 Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 4ης Μαρτίου 1982, Effer (38/81, EU:C:1982:79, σκέψη 7).

90. Τέλος, υπενθυμίζω ότι, στο πλαίσιο του άρθρου 5, σημείο 1, του κανονισμού Βρυξέλλες Ι και της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, όσον αφορά τις «διαφορές εκ συμβάσεως», και εκτός από τις ειδικές συμβάσεις που αναφέρονται στο στοιχείο β' του εν λόγω σημείου, η δικαιοδοσία απονέμεται στο δικαστήριο του τόπου όπου *εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή που αποτελεί τη βάση της αγωγής*. Διερωτώμαι ως προς την εφαρμογή του κανόνα αυτού ειδικά στην περίπτωση στην οποία η αγωγή του ενάγοντος δεν θεμελιώνεται σε συγκεκριμένη συμβατική υποχρέωση, αλλά θα έπρεπε παρά ταύτα, με βάση τα πραγματικά περιστατικά, να χαρακτηριστεί ως «εκ συμβάσεως».

2. Μεταφορά της προβληματικής αυτής στο τμήμα 5

91. Όπως επισήμανα ανωτέρω, φρονώ ότι, στο πλαίσιο της εφαρμογής του τμήματος 5, επιβάλλεται διαφορετική λύση όσον αφορά την προβληματική των αγωγών εξ αδικοπραξίας που ασκούνται μεταξύ αντισυμβαλλομένων.

92. Συναφώς, λαμβανομένης ιδίως υπόψη της αποκλίσεως που παρατηρείται μεταξύ των αποδόσεων του άρθρου 18, παράγραφος 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ και του κανονισμού Βρυξέλλες Ι στη γερμανική, την αγγλική και τη γαλλική γλώσσα[77], επιβάλλεται να δοθεί έμφαση πρωτίστως στη συστηματική διάρθρωση αυτών των κειμένων καθώς και στον προστατευτικό σκοπό του τμήματος 5[78].

93. Ο αυτόνομος και επιτακτικός χαρακτήρας του τμήματος αυτού στο πλαίσιο των εν λόγω κειμένων καθώς και ο ως άνω προστατευτικός σκοπός επιβάλλουν, κατά τη γνώμη μου, να μην είναι δυνατή η παράκαμψη του τμήματος αυτού από τον εργοδότη απλώς και μόνο με την επιλογή της αδικοπρακτικής βάσεως για την αγωγή του[79]. Ειδάλλως, το εν λόγω τμήμα θα στερούνταν κάθε πρακτικής αποτελεσματικότητας[80]. Τα στοιχεία αυτά συνηγορούν υπέρ χαρακτηρισμού βασιζόμενου όχι στις ουσιαστικές νομικές βάσεις που επικαλείται ο ενάγων, αλλά στα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς.

94. Κατά συνέπεια, φρονώ ότι, για τους σκοπούς του τμήματος 5, η αγωγή αφορά «διαφορές από ατομική σύμβαση εργασίας» εφόσον, με βάση τα πραγματικά περιστατικά, υφίσταται ορισμένος ουσιαστικός σύνδεσμος μεταξύ της αγωγής αυτής και της εν λόγω «συμβάσεως». Τούτο συμβαίνει όταν η αγωγή αφορά διαφορά *που γεννήθηκε εξ αφορμής της σχέσεως εργασίας*, είτε ο ενάγων θεμελιώνει την αγωγή του στην εν λόγω «σύμβαση» είτε όχι, και ανεξάρτητα από το αν είναι αναγκαίο ή όχι να διαπιστωθεί το περιεχόμενο των συμβατικών υποχρεώσεων προκειμένου να κριθεί το βάσιμο της αγωγής. Η προϋπόθεση αυτή πρέπει να εκτιμάται με ευρύτητα. Με άλλα λόγια,

77 Ειδικότερα, ενώ η διατύπωση της δεύτερης και της τρίτης εκ των γλωσσικών αυτών αποδόσεων είναι σχετικά ευρεία («in matters relating to individual contracts of employment»· «en matière de contrat individuel de travail»), η διατύπωση της πρώτης είναι ουσιωδώς στενότερη («[b]ilden ein individueller Arbeitsvertrag oder Ansprüche aus einem individuellen Arbeitsvertrag den Gegenstand des Verfahrens»).

78 Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 30ής Μαΐου 2013, Genil 48 και Comercial Hostelera de Grandes Vinos (C-604/11, EU:C:2013:344, σκέψη 38 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Το Δικαστήριο τόνισε ότι ο εν λόγω σκοπός προστασίας πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την ερμηνεία των διατάξεων του τμήματος 5. Βλ. απόφαση της 19ης Ιουλίου 2012, Mahamdia (C-154/11, EU:C:2012:491, σκέψη 60).

79 Τα «δικονομικά τεχνάσματα» που θα συνεπαγόταν αυτή η προσέγγιση είναι ιδιαιτέρως εμφανή όταν ο ενάγων επικαλείται αρχικώς παράβαση της συμβάσεως και στη συνέχεια τροποποιεί την αγωγή του αφαιρώντας από αυτή κάθε συμβατική πτυχή, όπως στην υπό κρίση υπόθεση.

80 Συναφώς, τα δικαστήρια της Αγγλίας και της Ουαλίας έχουν εκδώσει πλούσια σε διδάγματα νομολογία. Αρχικώς, το High Court of Justice (England & Wales), Queen's Bench Division (Commercial Court) [Ανώτερο Δικαστήριο (Αγγλία και Ουαλία), τμήμα του Queen's Bench (εμπορικό τμήμα)], είχε κρίνει, στην απόφαση Swithenbank Foods Ltd. v Bowers, δικαστής McGonigal [(2002) 2 All ER (Comm) 974, σημεία 24 έως 26], ότι το τμήμα 5 έχει εφαρμογή μόνον όταν ο εργοδότης θεμελιώνει την αγωγή του εναντίον του εργαζομένου στη σύμβαση εργασίας. Η απόφαση αυτή ανατράπηκε από το Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) [εφετείο (Αγγλία και Ουαλία) (πολιτικό τμήμα)] στην απόφαση Alfa Laval Tumba v Separator Spares [(2012) EWCA Civ 1569, σημεία 24 και 25], υπέρ μιας ευρείας προσέγγισης που εστιάζει στην ουσία της διαφοράς, προκειμένου ακριβώς να αποσοβηθεί ο κίνδυνος παρακάμψεως του εν λόγω τμήματος.

εφόσον η εν λόγω προϋπόθεση πληρούται, ακόμη και η αξίωση που στηρίζεται στους κανόνες της αστικής ευθύνης εξ αδικοπραξίας (όπως η conspiracy claim της Arcadia), η οποία εμπίπτει κατ' αρχήν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 3, του κανονισμού Βρυξέλλες Ι ή της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, υπάγεται στο τμήμα 5[81].

95. Όσον αφορά, ειδικότερα, την προβληματική από την οποία προκύπτουν τα ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου, δηλαδή την περίπτωση αγωγής αποζημιώσεως που ασκείται από τον εργοδότη εναντίον εργαζομένου, έχω τη γνώμη ότι η αγωγή αυτή εμπίπτει στο τμήμα 5 εάν, όπως έκρινε το Δικαστήριο στην απόφαση Holterman, ο πρώτος επικαλείται *σφάλματα που φέρεται να διέπραξε ο δεύτερος κατά την άσκηση των καθηκόντων του*[82].

96. Ωστόσο, η ανάλυση δεν ολοκληρώνεται εδώ. Πράγματι, πέραν των περιπτώσεων στις οποίες το προβαλλόμενο σφάλμα εντάσσεται σαφώς στην εκπλήρωση των καθηκόντων που έχουν ανατεθεί στον εργαζόμενο και, αντιστρόφως, εκείνων στις οποίες το εν λόγω σφάλμα στερείται οποιουδήποτε συνδέσμου με τα καθήκοντα αυτά[83], υφίστανται και πολυάριθμες «γκρίζες ζώνες». Τέτοια περίπτωση συντρέχει όταν ο εργαζόμενος, κατά τη διάπραξη του επίμαχου σφάλματος, δεν ενεργούσε για την εκπλήρωση των καθηκόντων του, αλλά το εν λόγω σφάλμα μπορεί να συνδεθεί με τα καθήκοντα αυτά από απόψεως χρόνου, τόπου ή και μέσων[84]. Μήπως πρέπει, ως εκ τούτου, να εξειδικευθεί περαιτέρω το κριτήριο που προτάθηκε στο προηγούμενο σημείο;

97. Δεν το νομίζω. Κατά τη γνώμη μου, μολονότι στο ουσιαστικό δίκαιο είναι δυνατές περαιτέρω εξειδικεύσεις, ως προϋποθέσεις για τη στοιχειοθέτηση της ευθύνης του εργαζομένου, η ανάλυση για τους σκοπούς του προσδιορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας δεν είναι σκόπιμο να περιπλακεί. Επιβάλλεται η υπόμνηση ότι, στον τομέα αυτό, το επιληφθέν δικαστήριο πρέπει να μπορεί να αποφανθεί ευχερώς, χωρίς να προχωρήσει σε ενδελεχή εξέταση των πραγματικών περιστατικών.

98. Με βάση τις προηγηθείσες σκέψεις, προτείνω να αποκλειστούν από το πεδίο εφαρμογής του τμήματος 5 μόνον οι αγωγές του εργοδότη εναντίον του εργαζομένου που αφορούν ζημιογόνο συμπεριφορά η οποία δεν συνδέεται αντικειμενικώς –από απόψεως τόπου, χρόνου, μέσων ή σκοπού– με τα καθήκοντα που ασκεί ο τελευταίος[85].

99. Η ερμηνεία αυτή δεν τίθεται εν αμφιβόλω από το επιχείρημα της Arcadia ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, οι κανόνες σχετικά με τις ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας χρήζουν στενής ερμηνείας, η οποία δεν πρέπει να βαίνει πέραν των περιπτώσεων τις οποίες αυτοί προβλέπουν[86].

100. Ειδικότερα, κατά τη γνώμη μου, η ανωτέρω νομολογία συνεπάγεται απλώς και μόνον ότι η υπέρβαση του σαφούς γράμματος των εν λόγω κανόνων δεν επιτρέπεται, ακόμη κι αν συμβάλλει στον επιδιωκόμενο από τους κανόνες αυτούς σκοπό.

81 Βλ., υπό την έννοια αυτή, Hess, B., Pfeiffer, T., και Schlosser, P., *The Brussels I Regulation 44/2001: Application and Enforcement in the EU* (έκθεση Χαϊδελβέργης), C. H. Beck, Μόναχο, 2008, σημεία 356 έως 359· Merrett, L., «Jurisdiction Over Individual Contracts of Employment», σε Dickinson, A., και Lein, E. (επιμ.), *The Brussels I Regulation Recast*, Oxford University Press, Οξφόρδη, 2015, σ. 242-243· Grušić, U., όπ.π., σ. 92· Baker Chiss, C., όπ.π., § 49 και 50. Το γεγονός ότι η αγωγή μπορούσε να θεμελιωθεί σε παράβαση συμβατικών υποχρεώσεων αποτελεί συναφώς αξιόλογη ένδειξη. Ωστόσο, αυτό δεν μπορεί να αποτελέσει αυτοτελές κριτήριο, λόγω της πολύπλοκότητάς του, η οποία τονίστηκε στο σημείο 88 των παρουσών προτάσεων.

82 Απόφαση Holterman (σκέψη 49). Ένα πρόσωπο ενδέχεται να ασκεί εντός της επιχειρήσεως διάφορα καθήκοντα, εντούτοις κρίσιμα είναι εκείνα που ασκούνται στο πλαίσιο της σχέσεως εργασίας.

83 Μπορούν να αντιπαρατεθούν δύο ακραίες περιπτώσεις. Αφενός, η περίπτωση του οδηγού που, κατά την εκτέλεση κάποιας παράδοσης, προκαλεί ατύχημα οδηγώντας το φορτηγό της επιχειρήσεως σε κατάσταση μέθης. Αφετέρου, η περίπτωση άλλου οδηγού που προκαλεί ζημιογόνο για τον εργοδότη του ατύχημα σε ημέρα άδειας, εκτός του τόπου εργασίας του, με το ιδιωτικό του αυτοκίνητο.

84 Αναφέρομαι στις περιπτώσεις στις οποίες το σφάλμα διαπράχθηκε κατά τη διάρκεια του ωραρίου εργασίας ή στον χώρο εργασίας ή κατέστη δυνατό αποκλειστικά λόγω των ανατεθειμένων καθηκόντων ή ακόμη του οποίου η διάπραξη διευκολύνθηκε από τα καθήκοντα αυτά.

85 Στην περίπτωση κατά την οποία ο εργαζόμενος ασκεί ορισμένα καθήκοντα ως εργαζόμενος και άλλα καθήκοντα υπό διαφορετικό καθεστώς, πρέπει να εξακριβωθεί με ποια καθήκοντα συνδέεται το προβαλλόμενο σφάλμα: το τμήμα 5 έχει εφαρμογή μόνον εφόσον πρόκειται για τα καθήκοντα που ασκούνται υπό την ιδιότητα του εργαζομένου.

86 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, Καλφέλης (189/87, EU:C:1988:459, σκέψη 19), της 20ής Ιανουαρίου 2005, Engler (C-27/02, EU:C:2005:33, σκέψη 43), καθώς και της 22ας Μαΐου 2008, Glaxosmithkline και Laboratoires Glaxosmithkline (C-462/06, EU:C:2008:299, σκέψη 28).

101. Η ερμηνεία που προτείνω δεν βαίνει επ' ουδενί πέραν του γράμματος του άρθρου 18, παράγραφος 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, η σημασία του οποίου πρέπει άλλωστε να σχετικοποιηθεί στο σημείο αυτό, λαμβανομένης υπόψη της γλωσσικής αποκλίσεως που επισημάνθηκε ανωτέρω. Όταν ο εργαζόμενος προξενεί ζημία στον εργοδότη του, η σχέση εργασίας αποτελεί, κατά κανόνα, αποφασιστικό στοιχείο του γενικότερου πλαισίου. Η σχέση αυτή θα έχει προσδιορίσει τον τόπο στον οποίο ο εργαζόμενος προξένησε υπαίτια τη ζημία –για παράδειγμα, στις εγκαταστάσεις του εργοδότη– ή θα του έχει παράσχει τα μέσα για τη διάπραξη του σφάλματος –όπως την πρόσβαση σε ορισμένες εμπιστευτικές πληροφορίες του εργοδότη. Εν ολίγοις, εκτός από τις περιπτώσεις στις οποίες αποκλείεται οποιοσδήποτε σύνδεσμος με τα καθήκοντα του εργαζομένου, υφίσταται μεταξύ της αγωγής αποζημιώσεως του εργοδότη και των υποχρεώσεων που απορρέουν από την «ατομική σύμβαση εργασίας» επαρκής ουσιαστικός σύνδεσμος ώστε να δικαιολογείται ότι η αγωγή αυτή αφορά την εν λόγω «σύμβαση», όπως απαιτεί το γράμμα της ως άνω διατάξεως.

102. Η ίδια ερμηνεία δεν κλονίζεται ούτε από το επιχείρημα της Arcadia ότι μόνον οι αγωγές που ως εκ της φύσεώς τους αφορούν «διαφορές εκ συμβάσεως», κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ και του κανονισμού Βρυξέλλες Ι, μπορούν να αφορούν «διαφορές από ατομικές συμβάσεις εργασίας» για τους σκοπούς των διατάξεων του τμήματος 5. Βεβαίως, η «ατομική σύμβαση εργασίας» αποτελεί κατηγορία συμβάσεως που εμπίπτει στις «διαφορές εκ συμβάσεως». Στο μέτρο αυτό, το εν λόγω τμήμα είναι lex specialis σε σχέση με το ως άνω άρθρο 5, σημείο 1. Ωστόσο, η διαπίστωση αυτή δεν εμποδίζει τη δυνατότητα η σχέση μεταξύ της αγωγής και της «συμβάσεως» να εκτιμάται, στο πλαίσιο του εν λόγω τμήματος, με μεγαλύτερη ευρύτητα, εφόσον τούτο παρίσταται αναγκαίο για να διασφαλισθεί ο επιτακτικός χαρακτήρας του τμήματος αυτού.

103. Με βάση τις προηγηθείσες σκέψεις, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει στο πρώτο και στο τρίτο ερώτημα την απάντηση ότι αγωγή που ασκείται από τον εργοδότη κατά εργαζομένου αφορά «διαφορ[ά]» από ατομική σύμβαση εργασίας, κατά την έννοια του άρθρου 18, παράγραφος 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, εφόσον αφορά διαφορά *που γεννήθηκε εξ αφορμής της σχέσεως εργασίας*, ανεξάρτητα από τις ουσιαστικές νομικές βάσεις που επικαλείται ο εργοδότης στο δικόγραφό του. Ειδικότερα, αγωγή αποζημιώσεως που ασκείται από τον εργοδότη κατά εργαζομένου εμπίπτει στο τμήμα 5 εφόσον η προσαπτόμενη συμπεριφορά συνδέεται, εν τοις πράγμασι, με τα καθήκοντα που ασκεί ο εργαζόμενος.

Δ. Επί της έννοιας του «εργοδότη», ιδίως εντός ομίλου εταιριών (τέταρτο ερώτημα)

104. Υπενθυμίζω ότι οι εναγόμενοι της κύριας δίκης ενήχθησαν ενώπιον των δικαστηρίων της Αγγλίας και της Ουαλίας από τις Arcadia London, Arcadia Singapore και Arcadia Switzerland καθώς και από τον μοναδικό μέτοχο του ομίλου, δηλαδή τη Farahead. Ωστόσο, οι ενδιαφερόμενοι είχαν σύμβαση εργασίας, κατά την έννοια του ουσιαστικού δικαίου, μόνο με μία από τις ως άνω εταιρίες Arcadia, όχι όμως σταθερά με την ίδια. Συνεπώς, με το τέταρτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, κατ' ουσίαν, αν οι αγωγές που ασκούνται εναντίον εργαζομένου από πρόσωπο που δεν είναι ο εργοδότης του κατά την έννοια του ουσιαστικού δικαίου –όπως, εν προκειμένω, οι άλλες εταιρίες του ομίλου πλην της εργοδότριας εταιρίας–, είναι δυνατόν να εμπίπτουν στο τμήμα 5 και, αν ναι, υπό ποιες προϋποθέσεις.

105. Βεβαίως, παρέλκει η απάντηση και στο ερώτημα αυτό αν το Δικαστήριο κρίνει, όπως προτείνω, ότι οι εναγόμενοι της κύριας δίκης δεν είχαν «ατομικές συμβάσεις εργασίας», κατά την έννοια των διατάξεων του τμήματος 5, με καμία από τις εταιρίες Arcadia. Συνεπώς, εξετάζω το ερώτημα αυτό επίσης επικουρικώς, λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι οι ενδιαφερόμενοι είναι «εργαζόμενοι» κατά την έννοια των εν λόγω διατάξεων.

106. Κατόπιν της ανωτέρω διευκρινίσεως, με βάση τις διατάξεις του τμήματος 5, μια αγωγή εμπίπτει στο τμήμα αυτό μόνον εάν ασκείται από ένα μέρος της «ατομικής συμβάσεως εργασίας» –εργαζόμενο ή εργοδότη– εναντίον του άλλου μέρους. Στο πλαίσιο αυτό, ο εργοδότης είναι, συνήθως, το φυσικό ή νομικό πρόσωπο στο οποίο ο εργαζόμενος παρέχει, για ορισμένο χρονικό διάστημα, προς όφελός του και υπό τη διεύθυνσή του, υπηρεσίες για τις οποίες λαμβάνει αμοιβή.

107. Αντιθέτως, αγωγή που ασκείται από τρίτο πρόσωπο σε σχέση με την εν λόγω «σύμβαση» εναντίον του εργαζομένου ή του εργοδότη, ή αγωγή που ασκείται από κάποιο εκ των μερών αυτών εναντίον τρίτου, δεν εμπίπτει στο εν λόγω τμήμα. Ωστόσο, επιβάλλονται δύο επιφυλάξεις, ιδίως για την περίπτωση του ομίλου εταιριών.

108. Αφενός, όπως επισήμανα στο πλαίσιο της εξετάσεως του δεύτερου ερωτήματος, με βάση τον αυτοτελή χαρακτηρισμό της «ατομικής συμβάσεως εργασίας», και, συναφώς, το κριτήριο της εξαρτήσεως, είναι δυνατόν να γίνει δεκτό ότι εταιρία με την οποία ο εργαζόμενος δεν έχει συνάψει σύμβαση, κατά την έννοια του ουσιαστικού δικαίου, έχει παρά ταύτα τέτοια «σύμβαση» μαζί του. Συνεπώς, εντός ενός ομίλου εταιριών, «εργοδότης» του εργαζομένου, ο οποίος τυπικά έχει σύμβαση εργασίας με την εταιρία Α, μπορεί να είναι η εταιρία Β, ή και αμφότερες οι εταιρίες αυτές, ανάλογα με το ποιος ασκεί πραγματικά τη διευθυντική εξουσία [87].

109. Αφετέρου, σε περίπτωση που, με βάση το εν λόγω κριτήριο, ο εργαζόμενος έχει «ατομική σύμβαση εργασίας» μόνο με την εταιρία Α, αλλά ενάγεται ενώπιον δικαστηρίου από την εταιρία Β, ο προστατευτικός σκοπός του τμήματος 5 δικαιολογεί το να γίνει δεκτή μια προσέγγιση στηριζόμενη στις πραγματικές περιστάσεις της διαφοράς: εάν η αγωγή της εταιρίας Β αφορά συμπεριφορά του εργαζομένου εξ αφορμής της εκτελέσεως της «συμβάσεώς» του με την εταιρία Α, η εταιρία Β πρέπει επίσης να θεωρηθεί ως «εργοδότης» κατά την έννοια του άρθρου 20, παράγραφος 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ. Οι εταιρίες του ιδίου ομίλου πρέπει να υπόκεινται στους ίδιους περιορισμούς όσον αφορά τη διεθνή δικαιοδοσία [88]. Ειδάλλως, φοβούμαι ότι οι διεθνείς εργοδότες θα έχουν και πάλι, έως έναν βαθμό, τη δυνατότητα παρακάμψεως του τμήματος 5. Στο μέτρο που υφίσταται οργανικός και οικονομικός δεσμός μεταξύ αυτών των δύο εταιριών και η δεύτερη έχει συμφέρον για την ορθή εκτέλεση της συμβάσεως, η ανωτέρω λύση δεν αντιβαίνει στον σκοπό της ασφάλειας δικαίου [89]. Εξάλλου, η λύση αυτή παρίσταται σκόπιμη διότι αποτρέπει το ενδεχόμενο για την ίδια σχέση εργασίας να έχουν διεθνή δικαιοδοσία τα δικαστήρια περισσότερων κρατών και συμβάλλει, ως εκ τούτου, στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης.

110. Λαμβάνοντας υπόψη τα προεκτεθέντα, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει στο τέταρτο ερώτημα την απάντηση ότι όταν, εντός ομίλου εταιριών, ένας εργαζόμενος έχει σύμβαση εργασίας, κατά την έννοια του ουσιαστικού δικαίου, με ορισμένη εταιρία, αλλά ενάγεται από άλλη εταιρία, η δεύτερη αυτή εταιρία δύναται να θεωρηθεί «εργοδότης» του εργαζομένου για τους σκοπούς των διατάξεων του τμήματος 5, εφόσον:

– ο εργαζόμενος ασκεί τα καθήκοντά του, εν τοις πράγμασι, προς όφελος και υπό τη διεύθυνση της δεύτερης εταιρίας, ή

– η δεύτερη εταιρία ενάγει τον εργαζόμενο για συμπεριφορά του εξ αφορμής της εκτελέσεως της συμβάσεώς του με την πρώτη εταιρία.

87 Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2011, Voogsgeerd (C-384/10, EU:C:2011:842, σκέψεις 59 έως 65).

88 Βλ., υπό την έννοια αυτή, Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) [εφετείο (Αγγλία και Ουαλία) (πολιτικό τμήμα)], Samengo-Turner v J & H Marsh & McLennan (Services) Ltd, [2007] EWCA Civ 732, σημεία 32 έως 35, και James Petter v EMC Europe Limited, EMC Corporation [2015] EWCA Civ 828, σημεία 20 και 21.

89 Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 10ης Απριλίου 2003, Pugliese (C-437/00, EU:C:2003:219, σκέψεις 23 και 24).

V. Πρόταση

111. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα του Supreme Court of the United Kingdom (Ανωτάτου Δικαστηρίου του Ηνωμένου Βασιλείου) ως εξής:

1) Το άρθρο 18, παράγραφος 1, της Συμβάσεως για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, η οποία υπεγράφη στις 30 Οκτωβρίου 2007, και της οποίας η σύναψη εγκρίθηκε εξ ονόματος της Κοινότητας με την απόφαση 2009/430/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2008 («Σύμβαση του Λουγκάνο ΙΙ), έχει την έννοια ότι μέλος της διοικήσεως εταιρίας το οποίο διαθέτει πλήρη έλεγχο και πλήρη αυτονομία όσον αφορά την καθημερινή διαχείριση των υποθέσεων της εταιρίας την οποία εκπροσωπεί και όσον αφορά την εκτέλεση των καθηκόντων του δεν τελεί σε σχέση εξαρτήσεως με την εν λόγω εταιρία και, επομένως, δεν έχει με την εταιρία αυτή «ατομική σύμβαση εργασίας» κατά την έννοια της διατάξεως αυτής. Το γεγονός ότι οι μέτοχοι της εταιρίας έχουν την εξουσία να ανακαλέσουν το εν λόγω μέλος της διοικήσεως δεν θέτει εν αμφιβόλω την ερμηνεία αυτή.

2) Αγωγή που ασκείται από τον εργοδότη κατά εργαζομένου αφορά «διαφορ[ά]» από ατομική σύμβαση εργασίας, κατά την έννοια του άρθρου 18, παράγραφος 1, της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, εφόσον αφορά διαφορά *που γεννήθηκε εξ αφορμής της σχέσεως εργασίας*, ανεξάρτητα από τις ουσιαστικές νομικές βάσεις που επικαλείται ο εργοδότης στο δικόγραφό του. Ειδικότερα, αγωγή αποζημιώσεως που ασκείται από τον εργοδότη κατά εργαζομένου εμπίπτει στο τμήμα 5 του τίτλου ΙΙ της Συμβάσεως αυτής εφόσον η προσαπτόμενη συμπεριφορά συνδέεται, εν τοις πράγμασι, με τα καθήκοντα που ασκεί ο εργαζόμενος.

3) Όταν, εντός ομίλου εταιριών, ένας εργαζόμενος έχει σύμβαση εργασίας, κατά την έννοια του ουσιαστικού δικαίου, με ορισμένη εταιρία, αλλά ενάγεται από άλλη εταιρία, η δεύτερη αυτή εταιρία δύναται να θεωρηθεί «εργοδότης» του εργαζομένου για τους σκοπούς των διατάξεων του τμήματος 5 του τίτλου ΙΙ της Συμβάσεως του Λουγκάνο ΙΙ, εφόσον:

   – ο εργαζόμενος ασκεί τα καθήκοντά του, εν τοις πράγμασι, προς όφελος και υπό τη διεύθυνση της δεύτερης εταιρίας, ή

   – η δεύτερη εταιρία ενάγει τον εργαζόμενο για συμπεριφορά του εξ αφορμής της εκτελέσεως της συμβάσεώς του με την πρώτη εταιρία.